

AYDA AREL

**MENTEŞE BEYLİĞİ
DEVİRİNDE
PEÇİN ŞEHİRİ**

Peçin a capital of the principality
of Mentеше (14 th. C.)

«ANADOLU SANATI ARAŞTIRMALARI»

No. 1'den ayrı baskı

Offprint from «Anadolu Sanatı Araştırmaları I»

İstanbul 1968

D. Baş No = ab2

Ser No = ab2

MENTEŞE BEYLİĞİ DEVRİNDE PEÇİN ŞEHİRİ

AYDA AREL

Milâs'ın 5 km. kadar güneyinde, düz araziden birdenbire yükselen sarp bir platonun üzerinde yer alan Peçin kalesi (Resim 1-2), 14.yy'da Karya bölgesini elinde tutan Menteşe beyliğinin payitahtlarından. Sekenesinin peyderpey ova-ya inmesiyle bugün hemen büsbütün boşalmış bulunan Peçin, çoğu beylik devrinden kalma yıkıntılarıyla ¹ bu devrin Batı Anadolu mimarisi kadar, bu yöredeki ilk Türk iskânının biçim ve mahiyetini aydınlatacak niteliktedir. Ancak, bu konu ilgili yazıların hiçbirinde gereğince işlenmemiş, ve ana çizgilerinden pek az şey değiştirerek günümüze gelen bu yerleşmeyi şartlandıran ve oluşturan veriler araştırılmamıştır.²

¹ Bu yazıya ekli planlar, 1964 yılı Şubat ayında Fakültemiz öğrencilerinden Atilla Yücel ile birlikte yapılan bir araştırma gezisi sırasında alınan ölçülere göredir. 1965 yılı Eylül ayında, Kürsümüz asistanlarından Afife Emiroğlu refakatinde yapılan bir ikinci inceleme gezisinde de bu rölövelere, ve bu meyanda Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi asistanlarından Metin Sözen'e borçlu olduğumuz Ahmet Gazi medresesi rölövesine, düzeltmeler yapılmıştır. Planlar, Fakültemiz öğrencilerinden İsmet Çetinkaya tarafından çizilmişlerdir.

² Bununla beraber, P. Wittek, *Menteşe beyliği* (çev. O. Ş. Gökyay) Ankara 1944, ve İ. H. Uzunçarşılı, *Kitabeler II*, İstanbul 1928, adlı eserlerde çok önemli, ve bu konudaki çalışmalara temel olacak nitelikte, epigrafik incelemeler vardır. A. ve T. Akarca, *Milâs*, İstanbul 1954, monografyasında Peçin'e geniş bir yer ayrılmıştır. Bu şehirle ilgili ilk özel ve geniş araştırma, Edebiyat Fakültesi San'at Tarihi bölümü mezunlarından Bn. Bilge Çaçur'un «Peçin'deki Mimari Eserler ve Üslûb Özellikleri» konusundaki lisans tezidir. Sistematiik bir derleme olarak yararı ve değeri teslim edilen bu inceleme, bazı sakat bağlantılara yer vermesi ve yorum bakımından yüzeyde kalması nedeniyle eleştirilebilir.

AYDA AREL

Şekil 1. Peçin anıtları vaziyet planı

Peçin anıtları vaziyet planı

1 — Kale	12 — Yıkıntı
2 — Hamam	13 — Kapalı çeşme
3 — Çeşme	14 — Sığmen hamamı
4 — Türbe	15 — Karapaşa (Üçgöz) hanı
5 — Çeşme	16 — Yıkıntı
6 — Ahmet Gazi medresesi	17 — Hamam
7 — Orhan Camii	18 — Yelli Cami
8 — Kızıl Han	19 — Kepez medresesi
9 — Türbeler (A ve B)	20 — Havuz
10 — Hamam	A — EMİR AVLUSU
11 — Hamam	B — KEPEZ MEVKİİ

MENTEŞE BEYLİĞİ DEVRİNDE PEÇİN ŞEHİRİ

Peçinden bahisle, «burası antik çağda ve Bizans devrinde mühim bir yer de-
gildi» diyen Aşkıdıl ve Turhan Akarca'ya karşılık, kalenin doğusundaki bir ma-
bet tabanıyla ilgili olarak³ Strabo ve Herodotus'a başvuran J. M. Cook, kale-
nin Hellenistik devirden önceki Mylassa kalesi olması ihtimali üzerinde durur.⁴
Bununla beraber, esas yapısıyla bir Bizans eseri olarak kabul edilen kaleden baş-
ka, Türklerin fethinden hemen önceki devirlere ait hemen hiç bir iz kalmamış
olması, bu mahalin ancak Türklerle bir iskân yeri haline geldiğini ve imar edil-
diğini düşündürmektedir.

Eski metinlerde Barçın ya da Berçin olarak geçen bu şehrin adı, Menteşe oğulla-
rından İlyas beyin 1414 yılında Venediklilerle akdettiği bir anlaşmada Petzona
olarak geçmiştir.⁵ Peçin'in fetih tarihi kesin olarak bilinmiyorsa da, 1270'ten
sonra, Menteşe kuvvetlerinin Karya bölgesine ilk esaslı nüfuzları sırasında
olmak gerekir.⁶ İbni Batutta, Orhan beyi bu şehrin kurucusu olarak tanıtır.⁷
Peçin, beyliğin en parlak çağı sayılan Ahmet Gazi hükümdarlığı süresince payi-
taht olarak kalmış, fakat merkez, bu kişinin 1391'de ölümünden sonra, Milâs
yöresinin Yıldırım Bayazıt tarafından ele geçirilmesi üzerine, Balat'a nakledil-
miştir.

Menteşe eli 1424 tarihinde kesin olarak Osmanlı hâkimiyetine girdikten sonra,
merkezi Muğla olan Kütâhya vilâyetine bağlı bir sancak haline getirilmiştir. Bu
yöreyi 1671 yılında gezen Evliya Çelebi, Peçin'i, nahiyesi Milâs olan ve kalesin-
de mücrimlerin hapsolunduğu bir kaza olarak anlatır.⁸ İ. H. Uzunçarşılı ise,
1168 H./1754 M. tarihli Muğla Vakfiye Defterlerinde, *Milâs'a metbu* bir kaza
olarak geçtiğine işaret eder⁹

³ Paul Wittek, ayn. es., 126: tabanı bir «kilise temeli» olarak tanımlar,
fakat iddiasını savunmaz.

⁴ J. M. Cook, «Some sites in the Milesian territory», **Annual of the British
School in Athens**, 56, 1961, s. 99 vd.

İngiliz gezginlerinden Pococke ise bu konuya değinir, fakat yargısında
çekimser kalır. (Bak: **Description of the East II**, 2, s. 62). Bizi burada
ilgilendirenin 14. yüzyıldaki Türk şehri olması cihetile, zaten çözülme-
miş olan menşe sorununu anmakla yetineceğiz.

⁵ P. Wittek, ayn. es., s. 126

⁶ Besim Darkot: **İslâm Ansiklopedisi** «Milâs» maddesi, İstanbul 1958

⁷ **The travels of Ibn Batutta II**, (çev. H. A. R. Gibb), Cambridge 1961, s. 429

⁸ Evliya Çelebi, **Seyahatname IX**, İstanbul 1935, s. 210

⁹ İ. H. Uzunçarşılı, ayn. es., s. 11, not. 2

AYDA AREL

Peçin şehri, bir kale ve kalenin güneyinde kuvvetli bir surun çevirdiği asıl iskân kısmından ibarettir. Evliya Çelebi şehri şöyle tanımlar» «Ve kal'ası Milâs sahrasına nazır bir yalçın kaya üzre evci asümana set çekmiş bir sa'b kal'ai me-tindir... Amma taşra varuş gayet büyük bir şehri azim imiş Hâlâ binası cihan dutmuştur Ol imaretden hâlâ yüz mikdarı toprak örtülü bağ ve bağçeleri var-dır. Bu şehrin canibi erbaası kal'ai azim imiş Hâlâ burç baruları zâhırdır». Daha sonra da şehrin anıtlarını «Ulu Cami, Ahmet Ağa (?) Medresesi ve Gazi Ah-met bey Türbesi» olarak sıralar ve şöyle bir açıklamayla devam eder: «Ve bu kal'anın enderun birununda asla çarşusu pazar ve han ve hamam yoktur».¹⁰ Aynen alındığında bu savın gerçeğe uymadığı görülür: bu yazıda inceleyeceğimiz Peçin'deki çeşitli han ve hamamların, gezginin ziyaretinden sonra yapılmış ol-maları, daha aşağıda da açıklayacağımız gibi, Peçinin metrûk durumundn ötürü mümkün değildir.

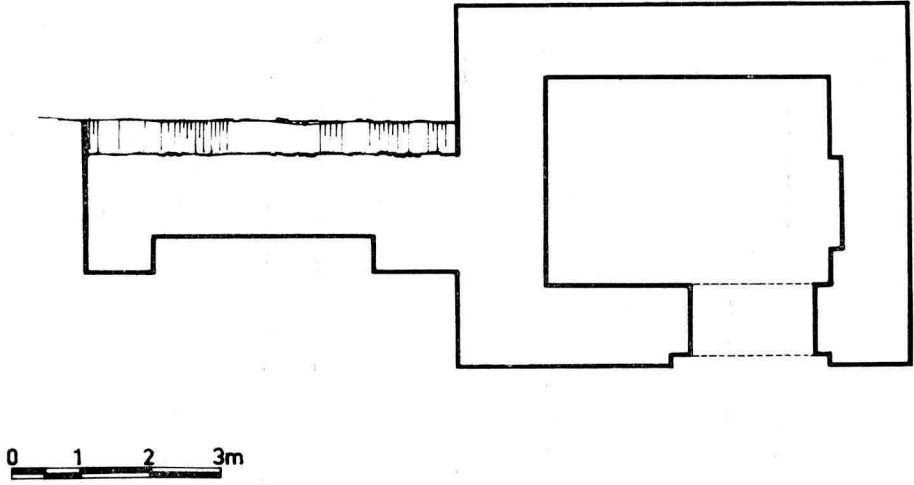
Yazar belki de bu gibi tesislerin, Peçin'i ziyaret ettiği sıralarda, işler halde ol-madıklarını anlatmak istemiştir. Veya, Peçin'e bizzat gitmemiş, kaleyi başka-sından naklen tasvir etmiş olmalıdır.

Kaleye, tek ulaşım imkânı olan ve platoya batıdan tırmanan eski bir yolla çıkı-lır (Resim 5).¹¹ Gayet muhkem olan bu kaleyi eskiden çeviren hendekten bu-gün iz kalmamıştır. Giriş güneydedir ve iki aslan başı kabartması taşıyan bir kuleyle savunulurdu (Resim 4). Basamaklı bir yolla, bir beşik tonozun örttüğü iç kapıya varılır (Resim 7-8). Kale, belirli bir yüksekliğe kadar iri kesme taş-larla örülmüş ve dikdörtgen kesitli burçlarla belirtilmişti. Esas kapı, muhte-melen Bizans yapısı olduğundan, üzerinde durulmayacaktır. Kalenin içinde yı-kıların niteliği anlaşılmamaktadır: moloz inşaatın buyruk olduğu, ve bugün yal-nız birkaç köy evini barındıran bu yerde, yıkıntılara bir tarih vermek çok güç-tür (Resim 9).

Kaleye çıkan yol esas giriş hizasında kıvrılır, iki çeşme kalıntısıyla bir türbe yı-kısının arasından devam eder (Resim 10-12), iki arslan kabartmasının süsledi-ği bir çeşmenin (Resim 14) önünden geçerek, Ahmet Gazi medresesinin Ku-zeyindeki düzlükte sona erer (Resim 15). Bu düzlükte yer alan yapılar: batıda, bir kayalığa yaslanan kapalı çeşme (Şekil. 2, Resim 13); güneyde, medresenin

¹⁰ Evliya Çelebi, *ayn. es.*, s. 210 vd.

¹¹ Resim 1'deki şematik vaziyet planı doğru ve kesin olmayıp sadece yazıda adları geçen yapıların yerini yaklaşık olarak göstermek amacını güder.

Şekil 2. Kapalı çeşme yapısı

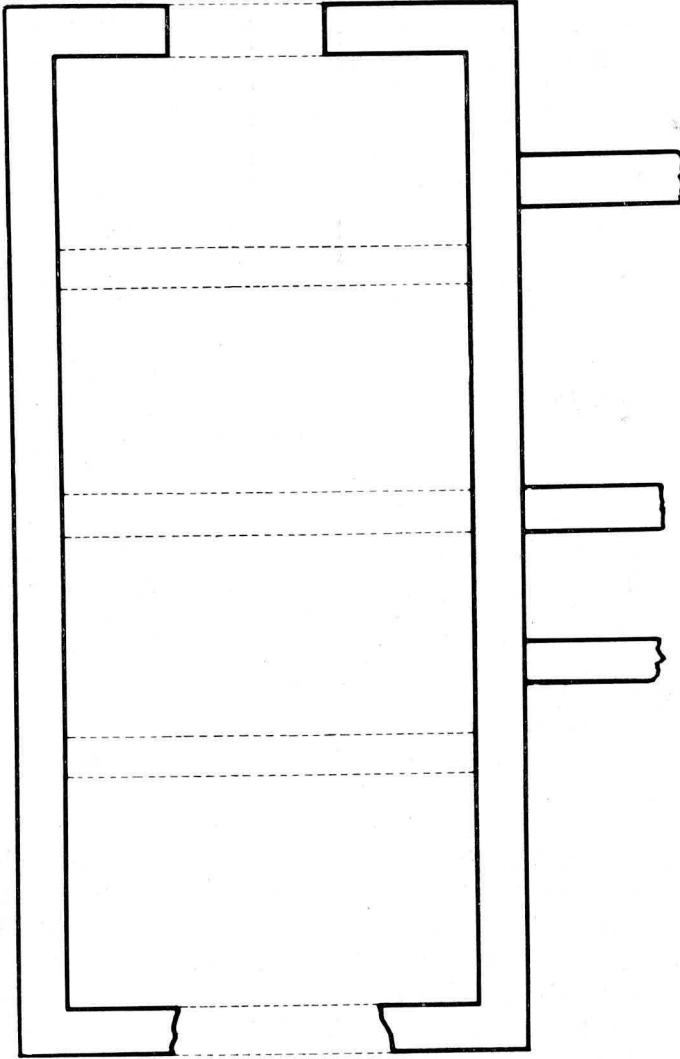
tam karşısında, Orhan beyin yaptırmış olduğu caminin yıkıları ve bunun güneydoğusunda, Kızıl Han adındaki yapı (Resim. 36) ile batıda kalan bir haziredeki iki türbedir (Resim. 35). Bu topluluğun batısında, Milâs ovasına doğru inen bir yamacın üzerinde, yıkık durumları yüzünden çoğu belirlenemeyen çeşitli yapılar sıralanır.¹²

Tepenin güneybatı kesiminde, surlara yakın Sığmen mevkiinde, beşik tonoz örtülü Kara Paşa (veya Üçgöz) hanı (Şekil. 3, Resim. 49) ile, bunun az ilerisinde, dik bir yamaca yaslanmış küçük bir hamam bulunur. Tepenin en üst noktasına doğru gidildiğinde, köylünün «Emir Avlusu» olarak adlandırdığı kayalık düzlüğe varılır (Şekil. 1/A). Surların çemberlediği alana, ve bir noktaya kadar civardaki sırtlara da hâkim olan bu mevkiin eski bir emir köşkü veya erkân konağıyla ilgisi araştırılabilir. Bu yerde, «tekke» denilen bir yapının kalıntısı vardır. Hangi devirden kaldığını kestiremediğimiz bu dört köşe yapının her duvarından ikişer bölme duvarı çıkmaktadır. Tekkenin hangi tarikatın ehli tarafından kullanıldığını öğrenemedik.

Yalnız, mahalli rivayetlere göre, Milâs esnafının yakın tarihlere kadar Peçin'e peştemal bağlamağa gelmiş olması, bu yapının belki de futuvvet teşkilâtıyla ilgili olduğunu düşündürür.

¹² Bu yapılardan yalnız üç hamamının rölövesi yapılabilmektedir. Bak: plân 6-9

AYDA AREL

0 1 2 3m

Şekil 3. Siğmen mevki, Karapaşa (Üçgöz) hanı

MENTEŞE BEYLİĞİ DEVRİNDE PEÇİN ŞEHİRİ

Gene bu civarda, 19.yy'da Rumlar tarafından moloz taşından inşa edilen ve «Yeni Kilise» olarak adlandırılan bazilikal bir yapı bulunur.

Peçin'in surlar içinde kalan kısmında, yukarıda sıraladıklarımızdan başka birçok yapı kalmıştır. Makilerin bürüdüğü, moloz inşaat geleneğinin eski ve yeni inşaatı birbirinden ayırmayı çok kere imkânsız kıldığı bu metrük yıkıların içinde, ne fonksyonları, ne de yapıldıkları devirler bakımından belirlenemeyen eski yapı kalıntıları çoktur. Ancak bunları incelemek, daha kalabalık ve iyi örgütlenmiş bir rölüve grubunun işi olacaktır. Bu yörede ayrıca, dikkatimizi çektiği halde yakından görmeğe fırsat bulamadığımız, fakat Bn. Bilge Çaçur tarafından medrese ve han olarak tanıtılan yapı kalıntıları vardır.

Peçin'in doğusunda, Kepez tepesinde, hayli iyi durumda bir cami ile yıkkın bir medrese bulunur (Resim 55-64). İ. H. Uzunçarşılı, bu mevkide bir Yelli Cami, bir Kartbaş hanı ve bir hamamın varlığından söz eder.¹³ Çok harap olduğundan rölövesini yapamadığımız hamam durmaktadır, fakat büyük bir kısmı toprak altında kalmıştır. Buna karşılık, topluluğun doğusunda kalan havuzdan başka bir yapının izine rastlamış değiliz. Bundan ötürü, Uzunçarşılı'nın han olarak nitelendirdiği yapının, aslen «medrese» hizmetini gördüğüne inandığımız yapı olduğunu kabul edeceğiz.

Yukarıda yerlerini belirtmeğe çalıştığımız Peçin anıtlarını tek tek ele alalım:

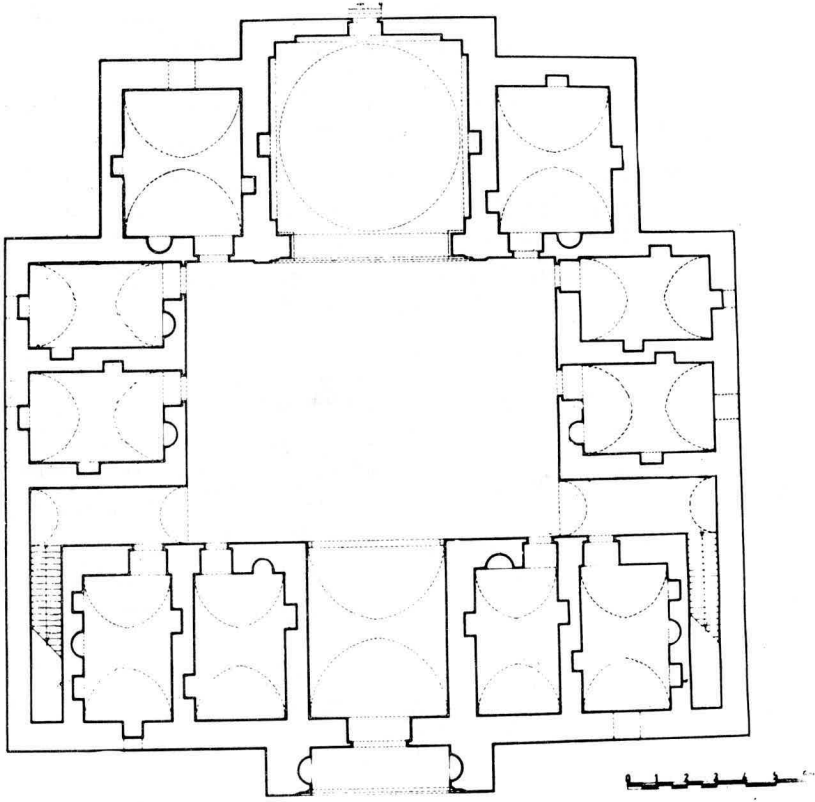
ORHAN CAMİİ (Şekil: 1/7)

Bugün yalnız mermer kapı sövesi ile duvarından bir parça duran bu camie (Resim 37-38) dair ilk kayda, Peçin'i 1331 yılında ziyaret eden İbni Batuttanın seyahatnamesinde rastlanır: «Sultan (Şücaüddin Orhan bey) orada bir mescidi cumanın temellini attırmış olup henüz bitmemiştir».¹⁴ Cami hakkında en önemli bilgiyi, 732 H./1333 M. tarihli kitabeyi kayda geçiren ve bugün hemen büsbütün ortadan kalkmış olan bu yapıyı tasvir eden Evliya Çelebi'de bulunuyoruz: «...minaresi yoktur Ve toprak örtülü camii kadimdir Tû'en ve arzan yüzey ayaktır ve Cami içinde 16 çam direğinden sütunlar vardır».¹⁵

¹³ İ. H. Uzunçarşılı, *ayn. es.*, s. 165

¹⁴ İbni Batutta, *ayn. es.*, s. 429

¹⁵ Evliya Çelebi, *ayn. es.*, s. 211. Minarenin eksikliği, alışlagelmiş, kule tarzındaki minarenin bulunmayışı olarak anlaşılmalıdır. Nitekim Milâs'ta, Menteşe beyliği yapılarından Ulu Cami ile Salahattin (Hacı İlyas) camisinde, Çine Ahmet Gazi ve Balat Kırk Merdivenli camilerinde gerçek an-

Şekil 4. Ahmet Gazi medresesi ve türbesi (düzeltmelerle M. Sözen'den)

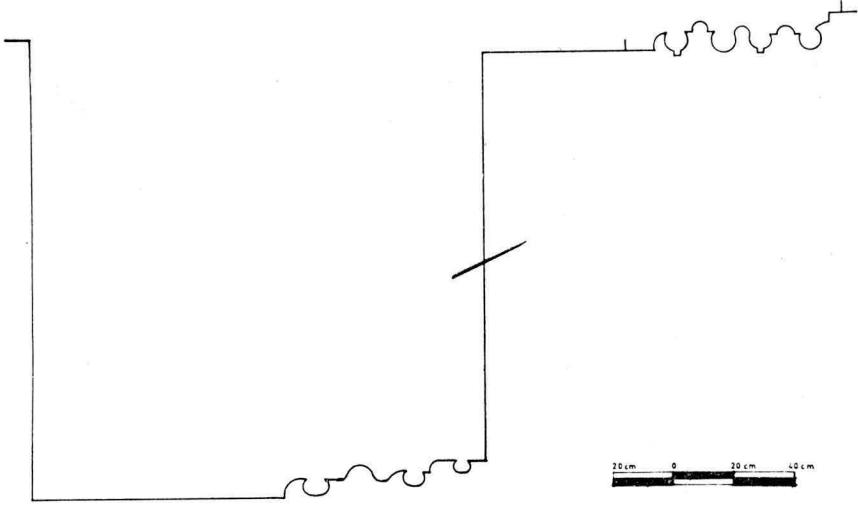
AHMET GAZİ MEDRESESİ VE TÜRBEŞİ (Şekil 4, Şekil 1/6)

Peçin'in en önemli yapısı olan bu medrese.¹⁶ giriş kapısının üzerindeki kitabeye göre 767 H./1375 tarihinde Tacettin Ahmet Gazi tarafından yaptırılmıştır.

lamda minarelerden çok ezan okuma yerleri olarak, yapı yönünden asgariye indirgenmiş, ve cami dış duvarına bitişik bir açık merdivenle çıkıdivenle çıkılan, küçük «baldakin-minareler» vardır. Orhan camiinde de bu usule başvurulmuş olmalıdır. Kayseri-Nevşehir dolaylarında da rastlanan bu tip için, bak: J. Schacht, «Ein archaischer Minaret-Typ in Aggypten und Anatolien», *Ars Islamie*, V/1, 46vd

¹⁶ Medresenin planı ilk defa olarak Kurt Erdmann tarafından, şematik ve yalınış olarak, yayınlanmıştır. Bak «Vororsmanische Medresen und Ima-

MENTEŞE BEYLİĞİ DEVRİNDE PEÇİN ŞEHİRİ

Şekil 4a. Ahmet Gazi medresesi : Portal profilleri

(Resim: 16).¹⁷

Anıtsal giriş kapısının gerisindeki eyvandan geçilince (Resim. 19-20), on medrese odasının çevirdiği ortası havuzlu bir avluya çıkılır (Resim. 27-28). Avlunun kuzeyinde, alışılmış dersane eyvanının yerinde, kurucunun kubbe örtülü türbesi yer alır (Resim 22-23). Türbenin kuzey duvarında, dışarıya açılan çok basık kemerli küçük bir kapı vardır. Kubbeyi taşıyan kemerleri belirten silme, köşelerde kıvrılarak türbenin iç duvarlarını kasnakaltı hizasında kateder. Pandantifli kubbe, yarı yüksekliğe kadar konsantrik taş sıralarından, sonra da, onarım sebebiyle olacak, tuğladan inşa edilmiştir. (Resim 26). Bugün Milâs kadınlarının ziyaretgâhı haline gelmiş bulunan, ve içinde biri Ahmet Gazi'ye ait, diğeri ise, içinde yatanın kimliği bakımından çeşitli faraziyelere meydan veren iki mezarı barındıran türbeyi (Resim. 25) K. Erdmann tüm kuruluşun

rets vom Medresentyps in Anatolien», **Studies in Islamic Art and Architecture in Honour of Prof. K. A. C. Creswell**, The American University in Cairo Press, 1965, s. 57, resim 2,3.

¹⁷ Kitabenin Türkçe metni ve yorumlanışı için bak: İ. H. Uzunçarşılı, **ayn. es.**, s. 163

ilk çekirdeği olarak düşünmektedir¹⁸ Bu yazarın belirttiği gibi, türbe kubbesinin medrese damından takriben 4 m. daha yüksek olması, türbenin külliye içindeki genel boyutları, ve tacekmerinin medrese duvar ve hücre kapılarına oranı bu savı destekleyebilir. Ancak, kuruluş sürecini açıklamaya yetmez. Çünkü aşamalı bir inşaat fikri, medresenin genel düzen ve yapısıyla ilgili soruları beraberinde getirir. Şöyle ki :

— Türbeye bitişen odaların üzerinde, ayakta kalan duvar parçalarından anlaşılacağı gibi, bir ikinci kat vardı. Bu katın, yazlık olarak bırakılan yan odaların üzerinde devam etmediği, medresenin bugünkü durumundan kestirilebilir (Resim : 18)

— Türbeye bitişik odaların giriş kapıları, öbür medrese odalarından farklı olarak silmeli bir çerçevenin belirlediği profilli kemerler olarak tasarlanmıştır. (Resim : 31)

Yani özetle, medresenin kuzey kısmını teşkil eden yapı, farklı nitelikte ve önemde gözükmektedir. Ancak, bu görüşün yerinde bir çalışmayla sağlanacak de-
ğillere bağlanması gerekir.

Medrese odalarının tonoz örtüsü, Balat hanlarında görülen konstrüksiyon taktiğini hatırlatır: kaba mo'oz taşları bir merkeze doğru, ve kuşkusuz, kalıp kullanılarak yerleştirilmişlerdir. Odaların kapıları, dışarıdan basık kemerler, içeriden ise düz lentolarla örtülmüştür. Bu odaların çoğunda ocaklar vardı (Resim : 32, 33, 34). Giriş eyvanının yanlarında ikişer oda yer almaktadır. Bunlarla dış duvarlar arasındaki merdivenler, toprak kaplı ayazlık haline getirilmiş bulunan medresenin damına çıkarlar (Resim : 29, 30).

Gerek medresenin giriş kapısı, gerekse türbenin avluya bakan cephesi ve türbenin yanlarındaki odaların kapıları, profilli birer kemer ve kemer içine alan silmeli dikdörtgen çerçevelerle belirtilmişlerdir. Profiller (Şekil : 4a) ve genel olarak giriş kapısını biçimlendiren tasarım, gotik üslûp örneklerini hatıra getirmektedir.¹⁹ Buna benzer bir profil Niğde'deki 1335 tarihli Sungur

¹⁸ Kurt Erdmann, *ayn. es.*, 57: «Auch bei der Kuppel, die benachbarten Daecher um rund 4 m. überragt, scheint mir fraglich, obwohl, wenn die Medrese von vornherein um das Grab gebaut wurde, eine solche Lösung denkbar ist.»

¹⁹ Kurt Erdmann, *ayn. es.*, 57, aynı fikirdedir: «Dieses Portal können nur Steinmetzen geschaffen haben, die in der Tradition der gotischen Baukunst standen.»

MENTEŞE BEYLİĞİ DEVRİNDE PEÇİN ŞEHİRİ

bey caminin kuzey portalini, bazı pencerelerini çevreler ve ayrıca cami duvarlarını bir korniş gibi dolaşır. A. Gabriel bu motifi Kıbrıs Gotik ekolüne bağlar ve Niğdedeki uygulamasında, caminin inşasında çalışmış Çukurovalı ve -vergi muafiyetinin çektiği- Kıbrıslı Rus ustaların katkısını görür. İsbati özel bir etüt gerektiren bu iddiaya paralel olarak, daha dolaylı etkilerin de rol oynadığını düşünüyoruz: gerek Peçin, gerekse Niğde'de karşımıza çıkan bu özel örneğin Anadolu'daki öncüsü olarak Antalya'daki 1249 M. tarihli Ahi Yusuf türbesi girişindeki kemeri gösterebiliriz.²⁰ Yapıyı ilk defa tanıtan Riefstahl da, Gabriel'inkine yaklaşan bir tahminle, bu kemer profilini menşei Filistin olan Kıbrıs Gotik yapılarına bağlamaktadır. Bu profil Rodos yapıları, ve hattâ islâmi Mısır yapılarında dahi karşımıza çıkarak²¹ bu devirde Akdenizde yaygın bir üslûbu ifade eder. İç Anadolu'nun, Selçuk devrinden beri Akdenize açılan kapısı, Güney ile İç Anadolu'nun, başlıca ticari limanı ve kozmopolit bir yerleşme²² olan Antalya, 1361 - 1367 tarihleri arasında Lusignan prenslerinin elinde bulunmuş sonra tekrar Hamitoğullarının mülküne geçmişti,²³ ve kanımızca Akdeniz yöresinde muteber olan bir çok mimari özellik, ticari ilişkilerin sağladığı yakınlık ve tanışıklık dolayısıyla önce Anadolu'nun bu güneybatı köşesinde ve sonra iç bölgelerde uygulanmıştır.²⁴

²⁰ Gabriel, *Monuments Tures d'Anatolie*, I, 1931 p. 132. ilâ 87 Ahi Yusuf türbesi hk. bak: Riefstahl, *Cenubu Garbi Anadolu'da Türk Mimarisi*, İstanbul 1941, s. 39-40, resim 40. Her iki yazarın da Kıbrıs örnekleri için referansları : Enlart, *L'art gothique et la Renaissance en Chypre*, Paris 1899, s. 1. s. 111-112 ve 258-9) dir.

²¹ Bak : A. Gabriel, *La cité de Rhodes: architecture civile et religieuse*, Paris 1932, s. 131, resim 93-3; H. A. Creswell, *Muhammedan Architecture of Egypt*, II

²² İbni Batutta, ayn. es., 354, not 4; B. Flemming, *Landschaftsgeschichte von Pamphylien, Pisidien und Lykien im Spätmittelalter*, Wiesbaden 1964, s. 17 vd, 76 vd.; Heyd, *Histoire du Commerce du Levant au Moyen-âge*, I, Paris 1923.

²³ B. Flemming, ayn. es., 82-88

²⁴ Örneğin not (15) te sözü geçen «baldakin-minare» geleneği, Mısır köy mescitlerinin, Kayseri-Nevşehir yöresi mescitleriyle Menteşe beyliğine ait camilerin çoğunun paylaştığı bir özelliktir. Ahi Yusuf türbesinin önündeki mahale, yan cephe'deki bir tac kemerle girilir, aynı şekilde Peçin Yelli camiinde ön dehlizin girişi yan tarafta açılmış olan yüksek bir tac kemerdir. Buna benzer bir tasarım Kırşehir Aşık Paşa türbesinde, ön dehlizin yan duvarına alınmış olan anıtsal portal de görülebilir. K. Erdmann «Beobachtungen auf eine Reise in Zentralanatolien», *Archäologischer Anzeiger des Deutschen Archäologischen Institutes* 1954.

Ahmet Gazi türbesinin avluya açılan cephesinde, birinde kurucunun adı yazılı olan (Resim : 24) bayraklar taşıyan iki aslan kabartması göze çarpar. Venedik armalarının bir taklidi gibi gözüken bu, ve daha yukarıda bahsi geçen çeşmedeki, (Resim : 14) kabartmalar, «bölge uslûbu» olarak tanımlanage'len, ve bu örnekte olduğu gibi bazen biçimsel etkilenmelerle kendini gösteren olaya tanıklık ederler. Nitekim, çeşitli örneklerin de göstereceği gibi tek yanlı olmayan bu etkiler, birbirleriyle yakın ilişkideki ülkeleri içine alan Akdeniz yöresi çevresinde olağan kabul edilmelidir.²⁵

Kuzey ve Batı cepheleri sayılmazsa, baştanbaşa taşla kaplı olan Ahmet Gazi medresesi, bu özelliğiyle diğer Peçin yapılarından ayrılır (Resim : 15, 18).

KIZIL HAN (Şekil : 1-8 5a, b)

İki katlı olan bu yapının kitabesi yoktur. Zemin katı, beşik tonoz örtülü yekpare bir hacimdir. (Resim : 43, 45). Üst kata, batı cephesine bitişik bir dış merdivenle çıkılır (Resim : 42). Bu kat, A. ve T. Akarca'nın iddiası tersine üç kubbeli değil, fakat mazgalı bir taraçanın ayırdığı kubbeli ve ocaklı iki odadan meydana gelmiştir.²⁶ Odalardan, döşeme seviyesi daha yüksekte olan taraçaya, birer basamakla çıkılır.

Bu yapı bilinen hanlar tipolojisine aykırıdır: genellikle hol şeklinde enine bir hacimden ibaret olan hanların üst katları olmaz.²⁷ Menteşe beyliği dev-

s. 166. resim 4: Aşık Paşa türbesi portalinin, genel görünüş ve konum bakımından Mısır Memluk yapılarını andırması olayına dikkati çekmiştir.

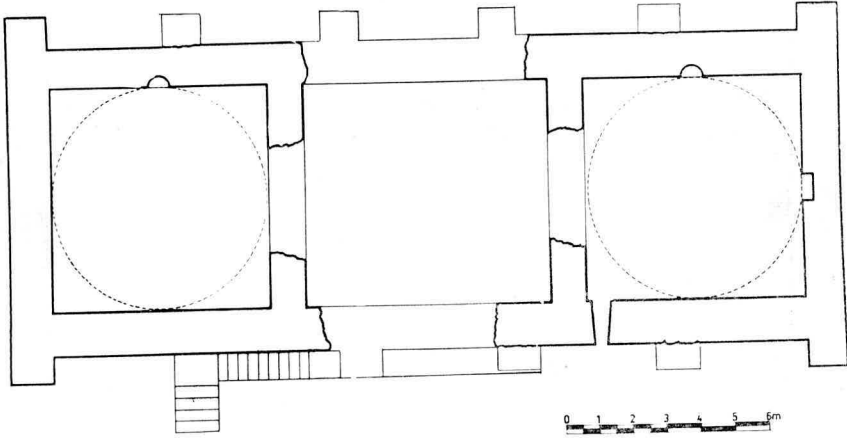
²⁵ Burada söz konusu olan etkilenmelerin nedenleri, genel bir tanımla, tarihseldir. Venediklilerin Menteşe beyleriyle yakın ticari ilişkiler kurduklarını, Balat'ta bir koloni bulundurdıklarını, bu şehirde ayrıca bir konsoloslukları ve 1335'te inşa ettirdikleri bir kiliseleri olduğunu hatırlatmak faydalıdır. (Bak: Heyd, *ayn. es.*,)

Bu çok yakın ve somut ilişkinin, tarihin maddesel belgelerinde yansımaları, olağan karşılanmalıdır. Bundan başka Menteşe beylerinin Rodos şövalyeleriyle sürekli ilişkileri de dikkate alınmalıdır. Daha 1320'de, Orhan beyin Rodos'taki müslüman ahaliyi alıp yerleştirmek yolunda, sonuç vermeyen bir girişimi olmuştu. Bu ahalinin, toptan değilse de, fırsat buldukça Türklerin elinde bulunan topraklara yerleşmek ve çalışmak üzere geldikleri ve beraberlerinde bazı etkiler getirdikleri düşünülebilir.

²⁶ A. ve T. Akarca, *ayn. es.*, s. 120.

²⁷ Bak: Kurt Erdmann, *Die Anatolische Karawanseray des 13. Jahrhunderts*, 1 (Katalog u. Abbildungen), Berlin 1961 ve K. Müller, *Die karawanserai im vorderen Orient*, Dresden 1920,

MENTEŞE BEYLİĞİ DEVRİNDE PEÇİN ŞEHİRİ

Şekil 5a. Kızıl han : Üst kat

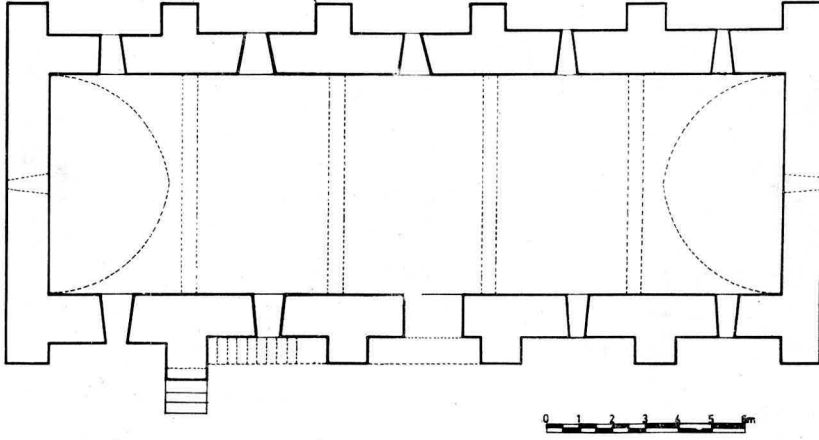
rinde yapıldıkları bilinen Balat'taki hanlar ise, Selçuk kervansaraylarından ayrıldıkları halde, bir avlu etrafında sıralanan hizmet ve ikamet odalarından ibaret planlarıyla Kızıl Han'daki mimarî amaçtan uzak kalırlar.²⁸ Buna karşılık bu yapının, K. Erdmann'ın makul teklifine uygun olarak bir saray, yahut bir köşk olması mümkündür.²⁹

Bir köşk olarak kabul edildiği takdirde, Kızıl Han'ın Peçin'de hangi inşaat döneminde ve kim tarafından yapıldığı sorunu önem kazanır. Konstrüktif özellikleri kadar kullanılan malzeme bakımından da, tıpkı diğer Peçin yapıları gibi, aydınlatıcı değildir: sert ve yassı taş sıralarının ayırdığı kaba ve iri moloz taşlarından duvarları, muntazam yontulmuş taşlardan köşeleri, ve hafif ahşap iskelelerin giriş yerleri olarak bu bölge mimarisinde bugün dahi rastlanan yatay düzendeki duvar delikleriyle, Batı Anadolu evlerinin yüzyılları hiçe sayan inşai özelliklerini tekrarlamaktadır. Fakat, oturma odalarının üst kata alınması, dış merdivenle çıkılan bu üst katta bir mazgallı taraçanın bulunuşu, en yakın örnekleri Rodos'a ait olan Ortaçağ Akdeniz mimarisinin olağan düzenidir.³⁰ Aynı mazgallı ayazlık Balat hanlarında da vardır. Beri yandan, çok zedelenmiş bu-

²⁸ Sartre, Wittek, Wulzinger, **Das islamische Milet**, Leipzig-Berlin, 1935 s. 40 - 41, lev. 15, 16, 35, 36.

²⁹ Kurt Erdmann, 'Seraybauten des dreizehnten und vierzehnten Jahrhunderts in Anatolien», **Ars Orientalis III**, 1959, s. 89-92, resim 15-16

³⁰ Bak: A. Gabriel, **La cité de Rhodes...**, 131

Şekil 5b. Kızıl Han : Zemin kat

lunan giriş kapısının silmeli çerçevesi, Ahmet Gazi medresesi portalini andırır niteliktedir.

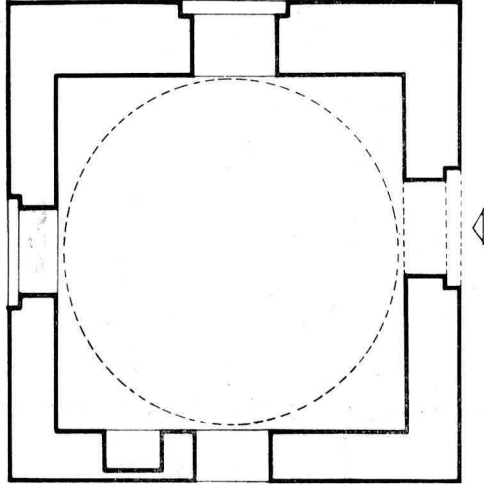
Bu özellikleriyle karşımıza bir 14. yüzyıl yapısı olarak çıkan Kızıl Han, büyük bir ihtimalle Ahmet Gazi medresesi külliyesinden olarak, ve aşağı yukarı aynı zamanda, yaptırılmış olmalıdır.

TÜRBELER (Şekil : 1/9, 6, 7)

Ahmet Gazi medresesi ile Kızıl Han arasında kalan alanda, muhtemelen Orhan cami müstemilâtından eski bir hazirenin izleri görülmektedir. Burada, kitabesiz ve isimsiz, fakat bir tanesi belki de Orhan beye ait, iki türbe durmaktadır. Sağlam olan kuzey türbesini (A), güneydekini ise (B) türbesi olarak belirttik. (Resim : 46, 48)

A türbesi itinalı bir işçilik gösterir. Planda görülen, doğu ve batı cephelerdeki açıklıklar giriş kapılarıdır. Profilli kasaları vardır. Öbür duvarlardaki açıklıkların kasaları yıpranmıştır, çerçeveleri de yoktur. Bunların pencere yerleri olduklarını düşünüyoruz.

MENTEŞE BEYLİĞİ DEVRİNDE PEÇİN ŞEHİRİ

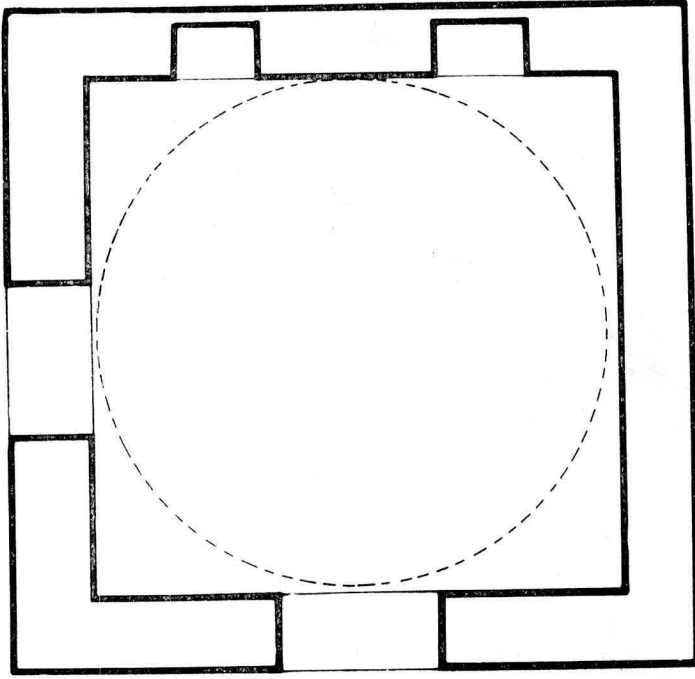
0 1 2 3m

Şekil 6. A türbesi

Türbenin tuğla kubbesini, duvara gömülü mermer konsollara binen sivri kemerler taşır. Bu kemerlerin gerisinde derzli dolgu nişi yer alır (Resim : 47). *B türbesinin* bugün yıkık olan kubbesini, Kızıl Han üst kat odalarinkine benzer köşe piramitleri taşıyordu. Hayli yıkık olan türbenin güney duvarında iki niş vardır.

Bu türbeler, öbür Peçin anıtlarıyla ortak özellikler gösterirler:

- ☐ Kubbe kasnağına yakın bir yükseklikte, duvarları çepeçevre dolaşan hatıl boşlukları vardır (Resim : 47).
- ☐ Kubbeden köşelere geçişte, tuğla duvar örgüsünün içine yerleştirilen pişmiş topraktan kaplar, hafifletici boşluklar meydana getirirler. Bu

Şekil 7. B türbesi

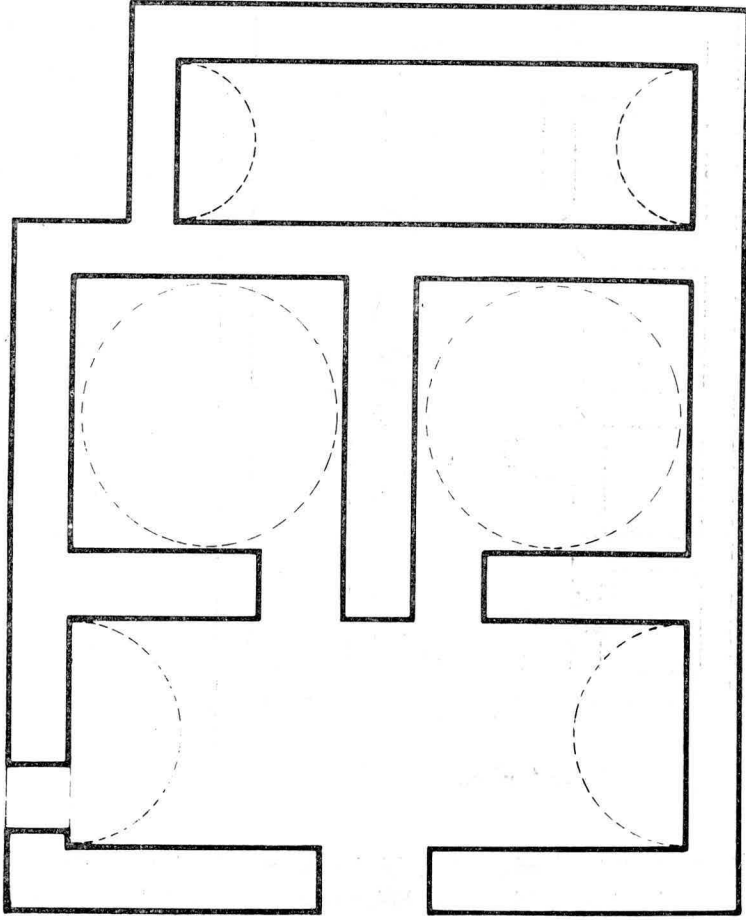
İnşai özellik Peçin Yelli Cami veya Leyne köyü İlyas bey camii gibi
Menteşe devri yapılarında rastlanır.

HAMAMLAR

Üçüncü Ahmet Gazi medresesinin batısında kalan bir yamaçta, dördüncüsü
Sığmen'de bulunan Peçin hamamlarının ilişikteki planları, orijinal düzeni
tam kesinlikle yansıtmazlar: yer yer rölöveyi imkânsız kılacak kadar toprak
ve dikenli sarmaşıklarla dolu olan bu yapıların ilk durumlarını ve iç kuruluş-
larını ancak yaklaşık olarak verebiliyoruz.

Hamam a (Şekil : 1/10,8) Ahmet Gazi medresesinin batısında ve yakınında

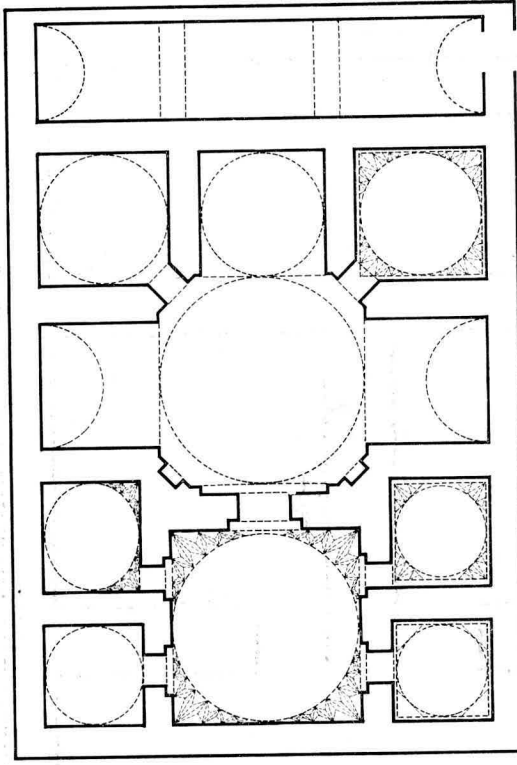
MENTEŞE BEYLİĞİ DEVRİNDE PEÇİN ŞEHİRİ

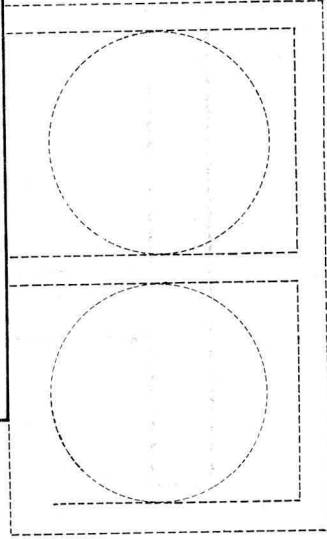
Şekil 8. Hamam a

bulunur (Resim : 1-10). Enine bir sıcaklıktan sonra gelen simetrik ve kubbeli iki halvetiyle, S. Eyice'nin «e» tipine soktuğu hamamlardan biri olduğu düşünülebilir.³¹ Bu takdirde, yan taraflarda tonoz olarak başlayan dikdörtgen sı-

³¹ Semavi Eyice, «İznikte Büyük Hamam ve Osmanlı devri hamamları hakkında bir deneme» *Tarih Dergisi* c. XI, sayı 15, Eylül 1960, s. 99-120,

Şekil 9. Hamam b

caklığın örtüsü, planda, ortaya bir kubbe getirilerek tamamlanmalıdır. Benzer tertipte bir hamam Selçuk'ta bulunmaktadır. Ancak bu sonuncuda, hâlâ duran a'çı tezyinat ile stalaktit konsol ve geçişler hayli incelmış bir üslûb gösterdiklerinden, 15. YY'dan erken bir yapının söz konusu olduğu düşünülebilir. Peçin'deki hamamın ise, tarihlendirilmesi güçtür.

Hamam b (Şekil : 1/2,9) (Resim : 51), hamam «a» ile aynı yamacın üzerinde, kale girişine yakın bir yerdedir. Üç eyvan ve iki halvetli bir sıcaklıktan, her

resim 1-5 Yazar bu makalesinde, belli başlı Osmanlı hamam tiplerini şöyle ayırmaktadır: a) Hâçvari dört eyvanlı ve köşe hücreli tip; b) Yıldızvari sıcaklıklı tip; c) Kare bir sıcaklık etrafında sıralanan halvet hücreli tip; d) çok kubbeli sıcaklıklı tip, e) ortası kubbeli, enine sıcaklıklı ve çifte halvetli tip. (Bu tiplerin şemaları için bak, **ayn. es.** resim 5)

MENTEŞE BEYLİĞİ DEVRİNDE PEÇİN ŞEHİRİ

iki tarafında ikişer oda bulunan genişçe bir salona geçilir. Orijinal giriş ve kapılar belli değildir. Yalnız, kuzeye doğru uzayan duvarlar soyunma yerine ait olmalıdır. Bu hamam, adetâ iki kısımdan meydana geliyormuş izlenimini bırakır. Sıcaklığın halvet kapılarına simetrik olan kenarlarında nişler vardır. Dördüncü eyvanın genellikle bulunduğu yerde, soğukluğa geçiş yer alır. Sıcaklık grubu ile soğukluk kısmı odaları arasında fazla kalın duvarlar vardır. Eğer, iki ayrı gezide incelediğimiz yapının rölövesinde bir yanlışlık yoksa, ve eğer yapılacak bir kazı alt yapıda bir düzeni ortaya çıkartmazsa, hamamın soğukluk tarafında değişiklik yapıldığı yolundaki tahminimizde haklı çıkabiliriz. Nişler, (Resim : 52) halen toprak altında kalmış ya da örülmüş bulunan kapıların yerini göstermemektedirler, çünkü normal olarak doğu cihetinde bir eyvan ve köşe'lerde halvet odalarıyla gelişmesi beklenen planda, eyvanın yerindeki bir kapıyla geçilen ve hemen hemen eyvan genişliğinde olan bir oda yer alır. Aynı şekilde kesilen bir eyvanlı halvet tertibine Soma'daki çifte hamamda rastlanır. Bu hamamın Saruhan beyliği devrinden kalma olması mümkündür. Çok yaygın olan «haçvari dört eyvanlı ve köşe höcreli tip»in bir varyantı olan Peçin «b» hamamının merkez kubbesinin pandantifleri çok ilginçtir. (Resim : 53) Düz başlayan ve uca doğru inceldikçe öne doğru kıvrılan yaprak biçimindeki mukarnas sıraları, konsol şeklinde köşelerden kubbe hizasına kadar istiflenirler. Bu çeşit uçtan kıvrılan yassı yaprak frizleri Selçuk devrinde ve daha sonra, meselâ Kütahya'da 14 yy'a ait Çatal Mescit ve Vacidiye medresesinde tezyini portal ve eyvan çerçeveleri olarak kullanılmıştır.

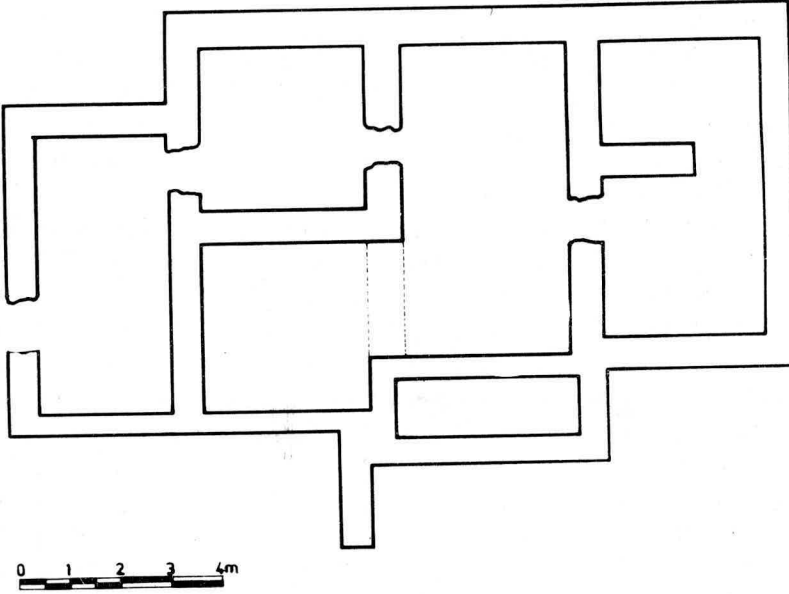
Hamam c (Şekil : 1/14, 10) Sığmen'de, Karapaşa hanına yakın olan bu hamam dik bir yarın üzerindedir. Eskiden doğuya doğru uzadığı, duvar kalıntılarından belli olmaktadır. Yar eğiminin doğudan batıya olması ve planın kendi içindeki düzeni, girişin bugün ortadan kalkmış olan doğu kısmında yer aldığını gösterir.

Hamam a. Çok yıkkın olan bu hamamın kalıntılarına göre çizilen şema, hacimlerinin genel dağılışı hakkında fikir verdiği halde, (ölçülerin büyük kısmı duvarların *üst kısmına* metre tutularak alındığından,) hamam fonksiyonuna aykırı gözükken ve açıklanamayan bir çok husus gösterdiğinden, yayınlanamamıştır.

14. yy Saruhan devri hamamlarına³² benzer detayları ve Selçuk devrinden-

³² Manisa Çukur ve Çaybaşı hamamları, Nif hamamı ve Soma hamamı örnek olarak verilebilirler. Haçvari halvet, Peçin hamamına benzer bazı

AYDA AREL

Şekil 10. Hamam c

beri devam eden bir tipin varyantı olan hamam «b» dışında, Peçin hamamları gerek yapılış tarihleri, gerekse mimari özellikleri hakkında fikir veremiyecek kadar harap durumdadırlar.

KEPEZ MEVKİİNDEKİ YAPILAR (Şekil : 1/18-20)

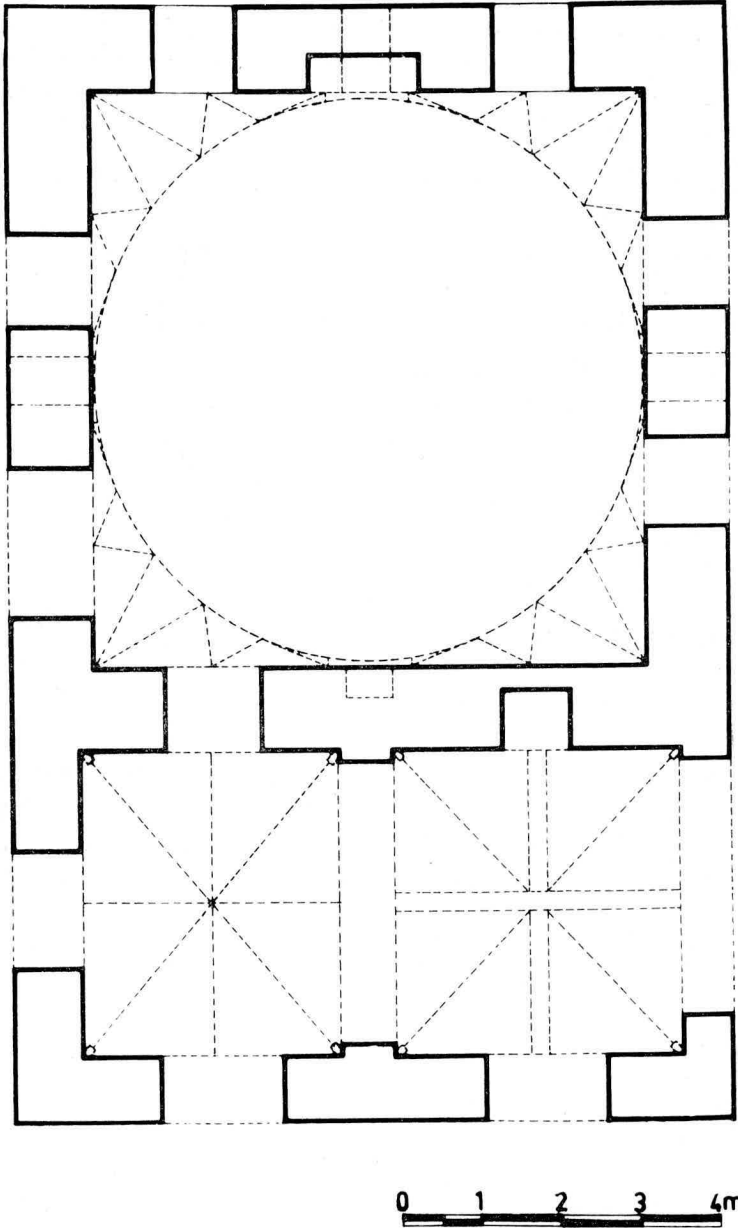
Yelli cami ve doğusunda kalan yıkık medrese, Kepez sırtının Milâs ovasına bakan dik yamacının kenarına kurulmuştur.

YELLİ CAMİ, (Şekil : 11)

Tek kubbeli bir ibadet mekânı ile, iki çapraz tonozun örttüğü kapalı bir son cemaat yerinden ibarettir. (Resim : 55, 56). Moloz taşından inşa edilmiş bulunan caminin kubbe ve tonozları tuğladandır. Kubbenin alt yapıyla bağlan-

kubbegeçişleri, ve yapının iç teşkilâtına hâkim olan tezyini sadelik ve tutumluluk benzerliği peklettirir.

MENTEŞE BEYLİĞİ DEVRİNDE PEÇİN ŞEHİRİ

Şekil 11. Kepez mevkiî : Yelli Cami

AYDA AREL

tısı Türk üçgenlerinden bir alan iledir. Bu alanda, «A» türbesinde olduğu gibi, pişmiş topraktan kaplarla hafifletici boşluklar sağlanmıştır. Duvar bitiminde, üst üste birkaç tuğla sırası, ileri geri bir hareketle bir çeşit profil meydana getirirler (Resim : 61).

Asıl ibadet kısmının batı ve güney duvarlarına, bir tanesi kasnağın hemen altına gelmek üzere, üçer pencere açılmıştır (Resim : 56, 62). Alttaki pencerelerin kemerleri taştandır. Doğu cephesinde, son cemaat yeri tarafındaki pencerenin yerinde, silmeli mermer kasasıyla doğrudan doğruya mescide açılan bir kapı vardır (Resim : 57).

Kesintisiz uzanan doğu cephesi duvarında, son cemaat yerini belli eden bir derz veya mafsal yoktur. (Resim : 57). Kuzeyden de bir duvarla kapatılmış olan bu son cemaat yerine batıdaki bir yüksek kemerin altından girilir,³³ (Resim : 56, 58). Son cemaat yerini ibadet kısmından ayıran bölme duvarı, dipteki tonozun altındaki kapıyla geçit verir. Bu duvara ayrıca, kapıya simetrik bir mihrab da yerleştirilmiştir.

Son cemaat yeri kuzey duvarında iki, doğu duvarında da bir pencere bulunur. Yapıdaki diğer pencerelerin hepsinde çerçeveler, bozulmamış olarak kalmıştır. Buradakiler ise, duvara sonradan açılmış izlenimini bırakırlar. Ancak, bu hususta çok kesin bir şey söylemek imkânsız olduğundan, planımızı, şimdiki duruma göre çizdik (Pl. 10).

Son cemaat yeri tonozları, Gotik mimarisinde yaygın bir konstrüksiyon tarzına göre yapılmış olup, tuğladan iki çapraz kaburga ile gene tuğladan dolgu alanları gösterirler (Resim : 59, 60). Anadolu Türk İslâm mimarisinde bu çeşit tonozların daha erken bir uygulanışına örnek olarak, Kayseri civarındaki Selçuk köşkünü gösterebiliriz.³⁴

Caminin zemini pişmiş toprak levhalarla kaplıdır. Mihrab ortadan kalkmış, duvarda yalnız yuvası kalmıştır (Resim : 59).

Duvarların dış köşeleri, pencere kemerleri ve alınlıklar taştandır. Cami, İ. H. Uzunçarşılı tarafından Menteşeoğullarından Orhan bey devrine yerleştirilir. Yakınında bulunan bir havuz ise, Zekâi Eroğlu tarafından, mehz verilmeksizin, Ahmet Gazi ahfadından Nasibe Hatun'a atfedilir.³⁵ Orhan bey zamanında yap-

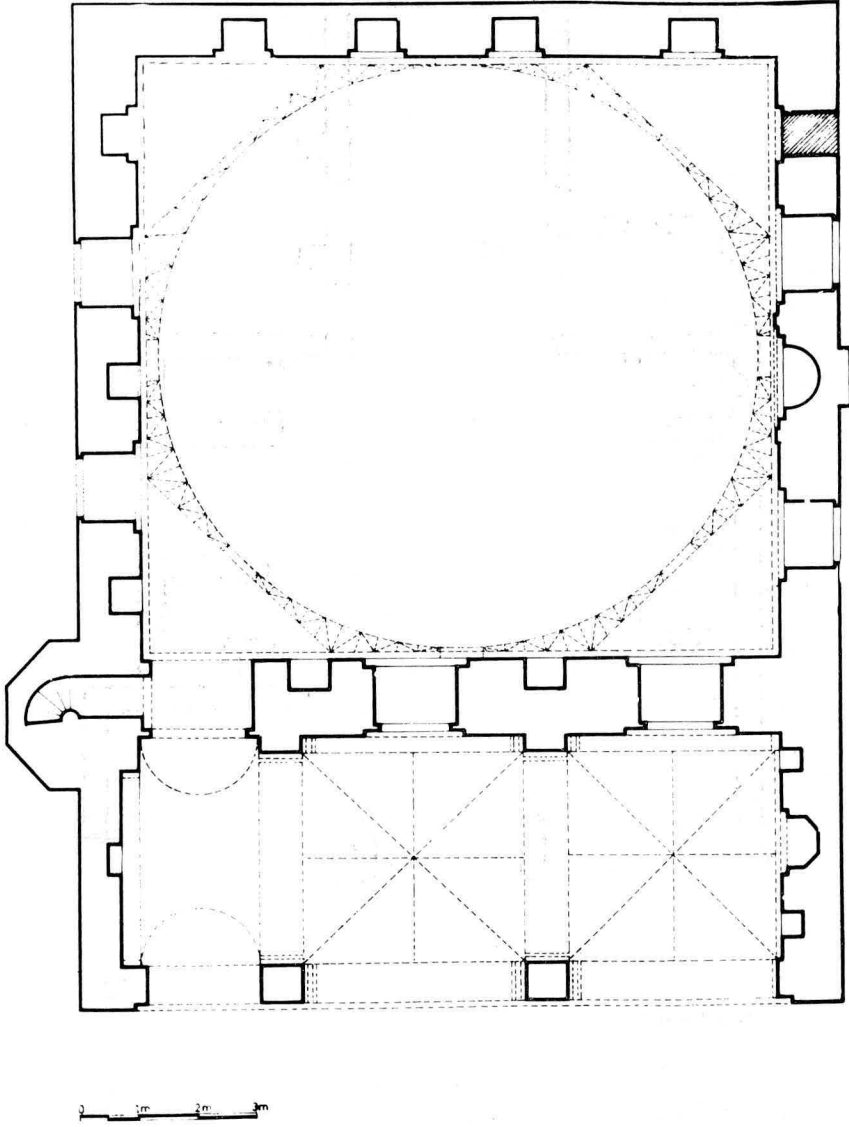
³³ Bu kemerli girişin en yakın bir örneği Alâiyye'deki Başarebey türbesidir.

Bak: S. Lloyd ve D. Talbot Rice, *Alaiyye*, Ank. 1954, s. 30, lev. VII d

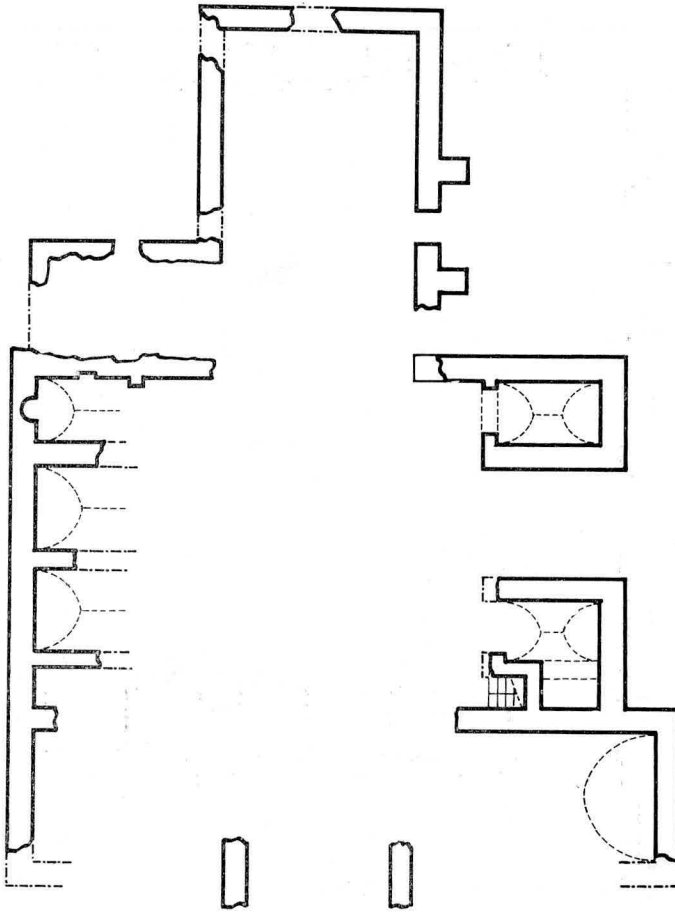
³⁴ K. Erdmann, «*Seraybauten...*», resim. 13

³⁵ Zekâi Eroğlu, *Muğla Tarihi*, İzmir 1939

MENTEŞE BEYLİĞİ DEVRİNDE PEÇİN ŞEHİRİ

Şekil 12. Turgut (eski Leyne) : İlyas bey camii

Şekil 13. Kepez medresesi

tırılmış olan Milâs Hacı İlyas (*Salâhaddin*) camii (1330 tarihli) ve Evliya Çelebinin tariflerinden tanıdığımız Peçin Orhan Bey camii, düz veya kırma ahşap çatılı yapılarıdır.³⁶ Yelli cami ise, kubbeli örtüsüyle daha gelişmiş ve daha mas-

³⁶ Hacı İlyas camii için bak: Ali Kızıltan, **Anadolu Beyliklerinde Cami ve Mescitler** (XIV yy. sonuna kadar), İstanbul 1958, s. 90, resim 49, 68; Orhan Camii için bak: not (15)

MENTEŞE BEYLİĞİ DEVRİNDE PEÇİN ŞEHİRİ

raflı bir tekniğin eseridir; Peçin surları dışında kaldığından şehir yerleşmesinin daha geç bir devresinde kurulmuş olmalıdır. Plan tertibi bakımından Turgut köyündeki (eski Leyne) İlyas bey camiine (Şekil : 12) yaklaşıır.³⁷ Buna bağlı olarak, Yelli Caminin Menteşe beyliğinin son zamanlarına ait olduğu öne sürülebilir.

KEPEZ MEDRESESİ (Şekil : 13)

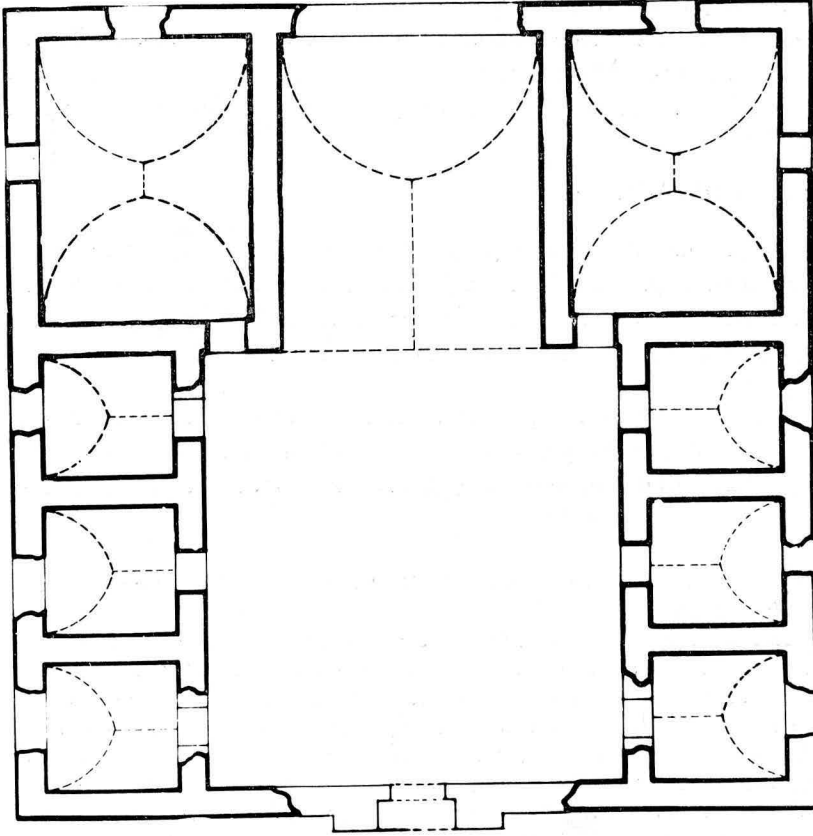
Yelli camiye yakın duran bu yapı çok bozulmuştur. Sökülen taşları, yerinde ağıl ve kulübe yapımında kullanıldığından, duvarlarının ilk biçimi değişmiştir. Yerli oldukları tesbit edilen duvar parçalarına göre çizilen plana, bir rekonstitüsyon denemesi olarak bakılmaktadır (Resim : 63).

- Giriş kapısı usule uygun olarak güneye alınmış olan ana eyvanla aynı eksen üzerinde değil, fakat batıdadır (Resim : 64) Bu değişik düzenin nedeni, Kepez sırtının dikleştiği yerde kurulmuş olan yapıya kuzeyden varmanın zorluğudur.

³⁷ İlyas bey camii hakkında, bak: İ. H. Uzunçarşılı, **Kitabeler II**, 1929, s. 151, 152, resim 45

Caminin kitabesi tarihsiz olup bir tamire aittir (Resim 66). Fakat camiye yakın bir menbain duvarında, bir zaviyeye ait 770.H/1368 M. tarihli bir kitabe bulunmaktadır. Cami, dar fakat yüksek röliyepli bir üçgen şeridiyle duvarlara oturan kubbenin örttüğü bir ibadet kısmı (Resim 69) (şekil 14) ve kuzey ile güney duvarlarının öne batıya doğru uzamasından meydana gelen, üç bölümlü bir son cemaat yerinden ibarettir (Resim 65). Cami, bugün, onarılmış haliyle, esas biçimini saklamış fakat teferruatta değişikliğe uğramıştır Son cemaat yeri iki payenin taşıdığı üç kemerle dışarıya açılır. Bölümler simetrik değildir: kuzeydeki bölüm beşik tonoz örtülü olup, diğer bölümlerden daha ensiz bir giriş holü mahiyetindedir (Resim 67). Diğer iki bölüm, kalın sıvalar altında konstrüksiyon özellikleri iyi belirmeyen çapraz tonozlarla örtülüdür. Son cemaat yerinin kible tarafında bir mihrab vardır. (Resim 68). Kuzey duvarı bir kemerle oyulmuştur (Resim 66). Batı cephesinin orijinal durumu belli değildir. İ. H. Uzunçarşılı'nın yayınladığı ve caminin eski halini gösteren fotoğraf, güneyden çekilmiş olup, son cemaat yerindeki birinci ayak hizasında kesilmektedir. Bu cephenin orijinal durumunu bilmek bizi Yelli cami kuzey cephesi hakkında aydınlatabilirdi. Yapı bugün, hayli onarılmış ve değiştirilmiştir. Moloz taşından olan kuzey duvarı, Osmanlı yapı özellikleri gösteren Güney duvarından farklıdır (Resim 70). Bu sebeple orijinal son cemaat yerinin açık olup olmadığı belli değildir. Fakat cami, asimetrik girişi, son cemaat yerindeki çapraz tonozları, kubbe geçişindeki hafifletici boşluklarıyla Peçin Yelli camisini kuvvetle andırmaktadır.

AYDA AREL

0 2 4 6 8 m.

Şekil 14. Karapaşa medresesi (B. Çaçur'dan)

- Girişin solundaki merdiven, bugün kalkmış olan bir üst katın varlığını gösteriyor. Odalar, girişin karşısında sıralanırlar.
- Anlaşabildiği kadar, güneybatı ve güneydoğu odaları birbirine simetrik değildi. Güneşdoğudaki hacim belki de bir türbeye aitti (Şekil : 12)

MENTEŞE BEYLİĞİ DEVRİNDE PEÇİN ŞEHİRİ

KARAPAŞA MEDRESESİ (Şekil : 14)

Peçin hakkındaki bir lisans tezi hazırlamış olan Bn. Bilge Çaçur, surların dışında ve tahminen 400 m. güneyinde bulunan bir Karapaşa medresesini incelemiştir. Merkezi bir avlunun iki yanında sıralanan ve beşik tonoz örtüleri giriş cephesine paralel olan üçer oda, bir dip eyvan ve bunun iki yanında tonoz örtülü iki odadan ibaret olan medresenin çok harap olduğunu, yıkık bulunan kuzey cephesindeki portalin durumunun belli olmadığı, duvarların taştan yapıldığı ayrıca, doğu taraftaki hücrelerin, kapıları örülerek köy evi haline getirildikleri Bn. Çaçur tarafından bildirilmektedir. Bu mevkide bulunan bir han, İ. H. Uzunçarşılı tarafından Karapaşa hanı olarak adlandırılır. Köylülere, Şekil 3'de tanıttığımız Sığmen'deki hana Karapaşa, buna da Zindan hanı adını verirler. B. Çaçur, planını çizemediği Zindan hanının yer yer yıkık duvarlarla çevrili 36x41 ölçeğinde bir avlu ile yanyana üç beşik tonozdan meydana geldiğini, bu son kısmının ise harap olduğunu bildirir.

Tahmin edilebileceği gibi avlulu ve üç tonoz örtülü sahadan meydana gelen bu han, ile, simetrik planı ve güney eyvanıyla Karapaşa medresesi, Selçuk geleneğinden henüz kopmamış olan yapılardır. Bu görüş, hele yakından incelenmemiş yapılar konusunda olunca, kuşkuyla karşılanabilir. Ancak ilginç olan husus, bu yapı grubunun Karapaşa adında birine atfedilmesidir. Zira, Ahmet Gazi'nin mezar taşında, sülâlenin kurucusu Menteşe bey Kuri (veya Kuru) bey olarak geçmektedir.³⁸ Eğer Peçin surlarının dışındaki bu yapıların banii olan Kara Paşa, Kuru Paşa'dan başkası değilse, Orhan beyin Milâs'ta II Mesud adına basılan sikkesinin de tahmin ettirdiği gibi, Likya bölgesinin Selçuk Devleti zamanında ve belki de sultan hesabına fethedildiği düşünülebilir.

Peçin yapılarının yukarıdaki açıklamalarla beliren ortak özellikleri şöyle sıralanabilir :

1. Kısmen kesme taştan inşa edilen Ahmet Gazi medresesi sayılmayacak olursa, Peçin ve civarındaki yapıların hepsi moloz inşaat gösterir (Resim 3). Monolit kapısı bir Bizans yapısından aktarılan Orhan camii dışında, şehri dolduran yıkıların içinde Türklerden önceki devirlere ait malzeme ve yapı unsurlarına rastlanmaz.

II. Peçin yapılarının hemen hepsinde, zeminden örtü seviyesine kadar du-

³⁸ İ. H. Uzunçarşılı, **Kitabeler II**, s. 169

varlarda yatay sıralar halinde dağılan fakat dikey bir düzene riayet etmeyen delikler vardır. (Resim 6, 9, 23, 24, 30, 34). Dikkat edilirse, bunlar inşaatta kullanılan moloz taşlarından irilerinin dört köşe bir boşluk bırakacak şekilde birleştirilmelerinden meydana gelirler. Gelişi güzel bir dağılmayla bazan pencere'lerin de yanına rastlayan delikler, hava veya ışık menfezleri olamazlar. Programsız dağılışları, tahfif amacıyla bırakılmış olmaları ihtimalini yokeder. Alçakta da kullanılan, bazı yapılarda tek tük bulunan bu delikler sundurma taşıyan giriş yerleri olamazlar. Buna karşılık, bu bölgede hâlâ bir inşaat metodu olarak kullanılan hafif iskelelere ait giriş yerleri olabilirler.

III. Peçin'de yapıların inşaat tekniği bakımından bağdaşık olmaları, bu tekniğin, Batı Anadolu mimarisinde, günümüze değgin bir süreklilik göstermesi yüzünden krololojik bir anlam taşımaz. Buna karşılık, mimari tasarımda Kızıl Han, Yelli Cami gibi değişik plan düzenleri veren, fakat -belki de yapıların az sayıda olması yüzünden- bu tasarımda biteviyeliğe düşmeyen Peçin ve giderek Menteşeoğulları mimarisinin değerlendirilmesi, toplu olarak 14. yüzyıl Batı Anadolu mimarisi sorunlarına eğilen bir incelemenin içinde, fakat daha geniş anlamda bir devir uslûbu katında olmalıdır.

SONUÇ

Tarihi gelişmelerin ışığında ele alındıkta, Peçin yapıları 14. yüzyılda Batı Anadolu'daki mimari eylemin anlaşılmasına yarayacak açıklamalara konu olurlar.

Kalesi sayılmıyacak olursa, Peçin yapılarının çoğu Menteşe beyliği devrindedir. Osmanlı fethini izleyen ilk anıtsal yapı Osmanlı valisi Piruz Ağa'nın Milâs'taki 1394 tarihli camisidir. Oysa Milâs, fetihten birkaç yüzyıl sonraya kadar, idarî bakımdan Peçin'e bağlı kalmıştır. Peçin'in tedricen terkedilmesine paralel olarak Milâs'ın bayındırılması, buna karşılık Peçin'in daha uzun bir zaman mülkî üstünlüğünü sürdürebilmesindeki aykırılık, ilginçtir.

Peçin, Menteşeoğulları zamanında bir yerleşme olarak önem ve yerini kuvvetli bir kale olmasına borçludur. 14. yüzyıldaki siyasal kararsızlık, bu bölgenin, Türkmen aşiretlerinin kesin sokuluşuna kadar, akrotailerle uçlar arasında bir çekişme alanı olageldiği ve el değiştirdiği göz önünde bulundurulursa, o devirdeki kale tutma zorunluk ve gerekliliği kendiliğinden ortaya çıkar. Bu zorunluk diğer Türkmen beylikleri için de vardı.³⁹ Daha sonra-

³⁹ Kütahya, Manisa, Tire gibi 14. YY batı Anadolu beyliklerine ait şehirlerde anıtların dağılışı, zaman ve mekân bakımından, kaleden aşağı şehre doğru olmuştur. Bu eski şehirlerin çoğunun «hisar», «kale» ile biten adları bu bakımdan uyarıcıdır.

MENTEŞE BEYLİĞİ DEVRİNDE PEÇİN ŞEHİRİ

ki durgunluk ve güvenlik çağlarında, tıpkı Hellenizmin bu bölgeye getirdiği huzurla olduğu gibi, kalelerden ovalara bir yayılma hareketi başlamış ve Osmanlı idaresiyle gerçekleşen siyasal birlik içinde hızlanmıştır. Böylece, zamanla, Peçin'in Milâs ovasındaki müstesna durumundan gelen özelliklerin olumluluk ve önemlerini yitirdiklerinde şehrin, zamana uygun ve rahat bir gelişmeye elveren Milâs'ın yararına sönmeğe başladığı kabul edilebilir.

Paul Wittek, Peçin'de, 1391'den sonrasına ait eşraf mezarlarının sonuncusunun 1444 tarihini taşıdığını bildirir. Bu, Peçin'in kimliğinde bir değişikliği belli eder. Bunun gibi, Evliya Çelebi'nin, kalenin bir hapishane olarak kullanıldığını anlatması, Peçin'in bir merkez olarak imtiyazlarını Milâs'a aktarmış olduğunu ve peyki haline geldiğini kanıtlar. Ancak bu hal, şehrin tarihinde daha geç bir aşamaya rastlar. Oysa, Peçin'de mimari etkinlik, kısa ömürlü olmak'a birlikte, surların sınırladığı alandan komşu sırtlara yayılmış, yoğun ve süratli bir gelişme geçirmiştir.

Antik çağda önemli bir şehir sayılan ve Türklerin eline, bir kısmı bugün bile ayakta duran yapı kalıntılarıyla bayındır, bir belde olarak geçen Milâs yakında dururken, Peçin'in kısa bir süre içinde küçümsenmeyecek bir gelişme göstermesi nedendir?

Peçindeki yapıların çoğunun Menteşe beyliği devrinden olduğunu, bunların inşasında daha eski yapılardan aktarılarak kullanılan parçaların hiç denecek kadar az olduğunu belirtmiştik. Bu özellikleriyle Peçin, Türkler devrinde oluşmuş bir şehir niteliğini taşır. Bunun aksine Milâs, geçmişi, yerli halkıyla birlikte kendi yerleşik düzenini de getiriyordu ve bu herhalde, Peçin'in merkez olarak yeğ tutulmasında ağır basıyordu. Paul Wittek, eski şehrin hristiyan ahaliye bırakıldığını, Türklerin ise surların dışına yerleştiklerini öne sürer. Böylece, birlikte fakat karışmadan yaşamaya koyulan bu iki sekene arasında günün koşullarına uygun bir denge sağlanmıştır; Çağın savunma olanaklarını gözetken, ve kuruluş halindeki bir toplumsal varlığın teknik, kültürel ve siyasal gerekçelerini bölüşen bir «payitaht-kale» Peçin ile kozmopolit cıva şehri» Milâs ilişkisi ortaya çıkmıştır. Ancak aradaki bu bünye farkı zaman ve değişen koşullarla kimlik değiştirdiğinden, Peçin'e bir merkez olarak anlam veren etken'ler ortadan kalkmış, kale varolma yeteneklerini Milâs yararına tüketmiştir. Bununla beraber bu yetenekler içten içe, hiyerarşik anlamda ve Peçin'in idari üstünlüğünü sürdürecektir şekilde varolagelmışlerdir.

Milâs esnafının, daha yakın zamanlara kadar, peştemal bağlamağa Peçin'e gitmesi, bu kanıyı doğrular,

PEÇİN, A CAPITAL OF THE PRINCIPALITY OF MENTESHE (14 th. c.)

The site of Peçin, located on a rocky plateau overlooking the Milesian plain, at a distance of 5 km. south of Milâs, the former Mylassa, consists of a citadel surrounded by fortified walls encircling the town proper. It has been progressively abandoned after the first Ottoman conquest (ca. 1391), as can be deducted by the lack of buildings posterior to the 14th century. Still, ruins scattered on the adjacent hills, extramuros remains, as well as the testimony of the 17th century Turkish traveller, Evliya Çelebi, indicate that this settlement underwent a rapid growth and a remarkable extension.

Among the monuments of Peçin, such as can be identified, are : the much damaged *Orhan Mosque*, built in 1333 by the founder of the town; the *madrâsa of Ahmet Gazi*, dated 1375 and which combines the *mausoleum* of its founder; two khans; a building, *Kızıl Han*, which can tentatively be described as a small castle; many *baths*; *fountains*; and two more mausoleums, one of which probably belongs to Orhan bey. On a nearby hillock outside the city-wall's, at Kepez stand a rather well preserved mosque, *Yelli Cami*, with its interesting, enclosed fore-hall, the ruins of a *madrâsa* whose outlay was modified in order to fit the grounds, a *pool* and a very damaged *hamam*. South of the plateau, on other sides of the valley stand also the ruins of the badly damaged Karapaşa Madrasa. All these monuments, with the exception of the madrasa of Ahmet Gazi, are built in ashlar masonry, with corner-joints, window and door frames of cut stone. Brick has been used in the construction of the vaults and domes, and also, sparingly, for decorative purposes. Decoration itself is scanty in Peçin and offers no particular traits, except for a frieze on the entrance arch of the mausoleum of Ahmet Gazi, and the portal of the madrasa, both remindful of the Gothic architecture of Rhodes. As a matter of fact, the Princes of Menteshe entertained lengthy if unfriendly relations

AYDA AREL

with the Hospitaller Knights of Rhodes. Also, armories depicting standing lions holding banners on the façade of the Ahmet Gazi mausoleum, and others features such as the peculiar character of Kızıl Han, betray a mediterranean influence.

Although Peçin, under the dynasty of Mentеше, was beneficiary of more building activity than its neighbour Milâs, it lost its advantageous position to the profit of the latter, after the Ottoman conquest. In turn, it maintained a superior rank in the administrative hierarchy for many centuries to come. Hence :

— Peçin, must have owed its importance throughout the 14th century, to its privileged situation as a defendible site with a rich water supply amidst fertile flatland. But the following period of security and urban development brought about by the Ottoman rule, shadowed those very advantages of isolation and inaccessibility by stressing the promising potential of growth and expansion offered by Milâs in compliance with new economical and demographic requirements.

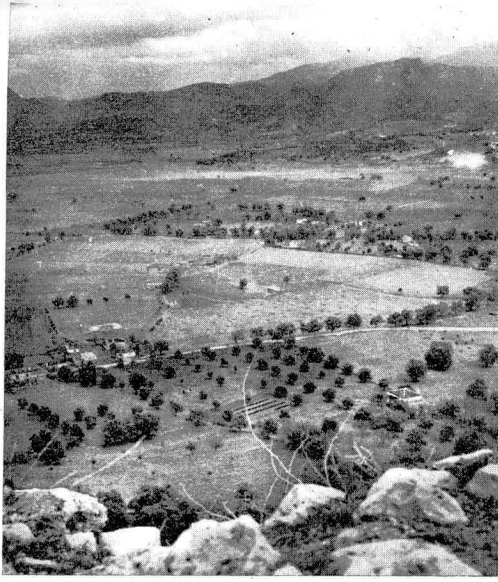
— On the other hand Peçin, founded by Orhan bey according to Ibn Batutta's report, and containing few remains immediately prior to the Turkish conquest, except for parts of the Byzantine citadel, was from its origin, an exclusively Turkish town built over what had been nothing more than an earlier fortress, most probably. Milâs on the contrary, had submitted to the conquerors bringing along its historical heritage, its monuments, its own ways and a christian population who, if we are to believe. P. Wittek, was left to reside within the walls of the city while the Turkish tribes settled around and outside them. These differences of status and structure were such, that they must have survived as concepts, if not ever in fact.

As for the monuments of Peçin, they should be studied within the context of a global survey of the architecture of the 14th century in Western Anatolia, so as to provide clues for the understanding of a stage in the history of architecture, that takes place between the Seljuk period and the high Ottoman production. The town itself might bring some enlightenment to the problems raised by the early Turkish settling in this area, and to the process of urbanization of which it was the first step.

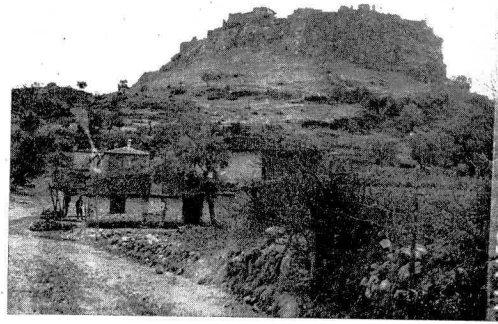
BİBLİOGRAFYA

- Akarca, T. ve A.- *Milâs, coğrafyası, tarihi ve arkeolojisi*, İstanbul, 1954
- Cook, J. M. 'Some sites of the Milesian territory', *Annual of the British School in Athens*, 56, 1961, s. 99 vd.
- Çağır, Bilge: 'Peçin'deki mimari eserler ve üslûb özellikleri' (İ. Ü. Edeb. Fak., Sanat Tar. Böl.: yayınlanmamış lisans tezi)
- Erdmann, Kurt: 'Seraybauten des dreizehnten und vierzehnten Jahrhunderts in Anatolien', *Ars Orientalis*, III, 1959, s. 89-92, resim 15, 16.
- Erdmann, Kurt: 'Vorosmanische Medresen und Imarets vom Medresentyps in Anatolien', *Studies in Islamic Art and Architecture in Honour of Prof. K. A. C. Creswell*, The American University in Cairo Press, 1965,
- Eroğlu, Zekâi: *Muğla Tarihi*, İzmir, 1939
- Evliya Çelebi: *Seyahatname*, IX, İstanbul, 1935, s. 208-210.
- Heyd, W.: *Histoire du Commerce du Levant au Moyen-Age*, 1, Paris 1923
- Ibn Batutta, *The Travels of Ibn Batutta*, II, (Çev. H. A. R. Gibb), The Hakluyt Society, 2nd series, CXVII, Cambridge, 1961, s. 429.
- İslâm Ansiklopedisi: 'Menteşeoğulları' ve 'Milâs' maddeleri.
- Ali Kızıltan: *Anadolu Beyliklerinde Cami ve Mescitler (XIV yy. sonuna kadar)*, İstanbul, 1958.
- Uzunçarşılı, İ. H.: *Kitabeler*, II, İstanbul, 1928, s. 161-165, resim 51-55; s. 151-152, resim 45.
- Witteck, Paul: *Menteşe Beyliği* (Çev. O. Ş. Gökyay), Ankara, 1944.

RESİMLER

Res. 1 *Milâs ovasının Peçin kalesinden
görünüşü*
*The Milesian plain viewed from
Peçin*

Res. 2 *Peçin kalesinden Milâs ovasının
görünüşü*
*The citadel of Peçin seen from
the Milesian plain*

Res. 3 *Peçin kalesi*
The fortress

Res. 4 *Kalenin müstahkem girişi.*
Fortified entrance of the castle

Res. 5 *Kalenin girişı*
Entrance to the fortress

Res. 6 *Kalede, farklı devirlere ait duvarlar*
walls from various periods

Res. 7 *Kale iç kapısı*
Inner gate of the castle

Res. 8 *Tonozlu iç kapı yapısı*
Barrel-vaulted inner gate

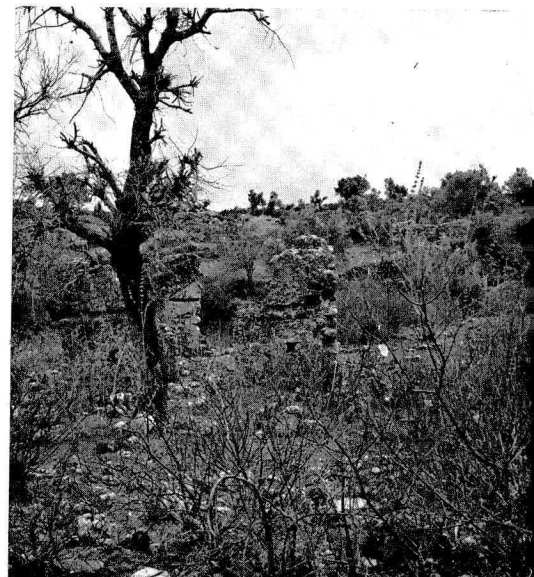
Res. 9 *Kalenin içindeki köy evlerinden biri*
One of the village houses within the walls

Res. 10 *Kale yakınında bir çeşme*
Remains of a fountain near the fortress

Res. 11 *Kaleden şehrin içine giden yol başında bir çeşme yıkısı*
Remains of a fountain on the path leading to the town

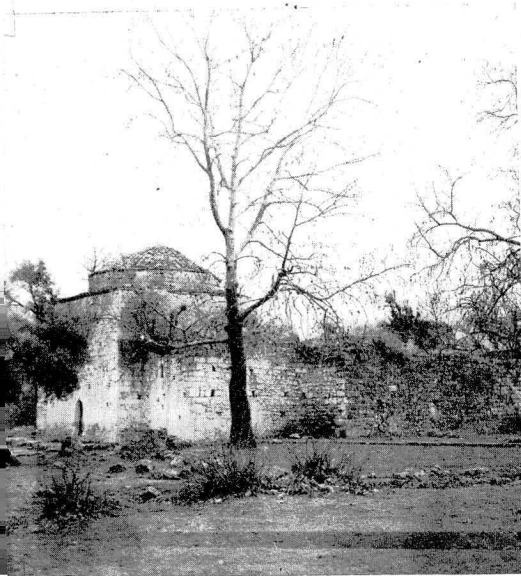
Res. 12 *Kale yakınında bir türbe yıkısı*
A ruined mausoleum near the fortress

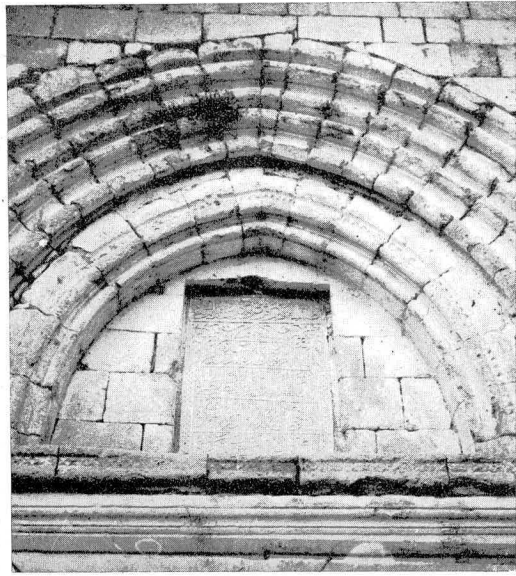
Res. 13 *Kapalı çeşme yapısı*
Covered fountain

Res. 14 *Abmet Gazi medresesi dolayla-
rındaki bir çeşmeyi süsleyen
kabartmalar*
*Relief decoration on a fountain
near the madrasa of Ahmet Gazi*

Res. 15 *Abmet Gazi türbesinin kuzeyden
görünüşü*
*The madrasa and mausoleum of
Abmet Gazi (view from the
north)*

Res. 16 *Abmet Gazi medresesine ait
kitabe*
Inscription over madrasa gate

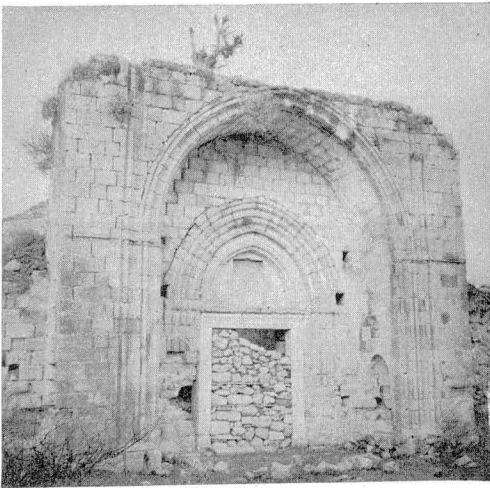
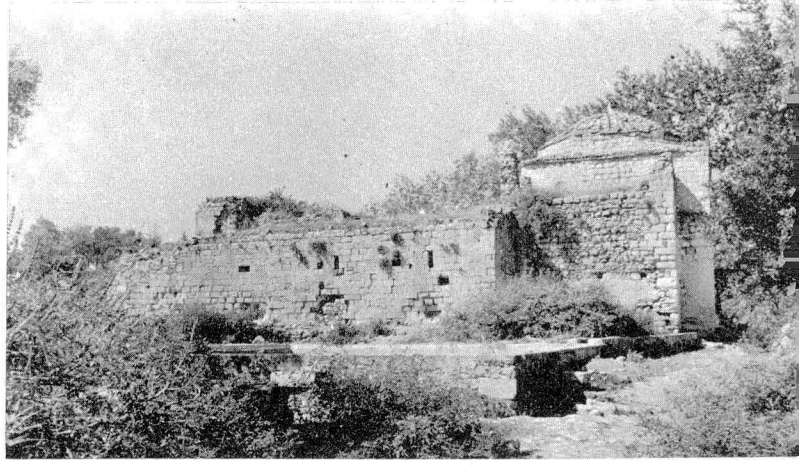
Res. 17 Ahmet Gazi
medresesi güney cep-
hesi

The madrasa of
Ahmet Gazi: south
façade

Resim. 18 Ahmet
Gazi medresesi doğ
cephesi

The madrasa of
Ahmet Gazi: east
façade

Res. 19 Ahmet Gazi medresesi tac kapısı
Portal of the madrasa of Ahmet
Gazi

Res. 20 Ahmet Gazi medresesi, giriş eyvanı
Iwan at the entrance of the mad-
rasa of Ahmet Gazi

Res. 22 Ahmet Gazi türbesi
The mausoleum of Ahmet Gazi in
the south eyvan of the madrasa

Res. 21 Ahmet Gazi medresesi: giriş
eyvanı tac kemer detayı
The madrasa of Ahmet Gazi:
detail from the outer arch of
the entrance vault

Res. 23 Ahmet Gazi türbesi
The mausoleum of the madrasa's
founder

Res. 24 Türbenin giriş cephesinde Ah-
met Gazi'nin adını taşıyan arma
Armory bearing Ahmet Gazi's
name on the main façade of the
mausoleum

Res. 25 Ahmet Gazi'nin mezarı
Tomb of the founder

Res. 26 Ahmet Gazi türbesinin
kubbesi
Domed ceiling of the
mausoleum of Ahmet Gazi

Res. 27 Ahmet Gazi medresesi : iç
avlunun batı ve kuzey
cepheleri ile ayazlık kısmı
Inner courtyard of the
madrasa: northwest corner
and view of the upper
terrace

Res. 28 *Medrese avlusunun türbeden görünüşü*
Inner courtyard of the madrasa, 1,
as seen from the mausoleum

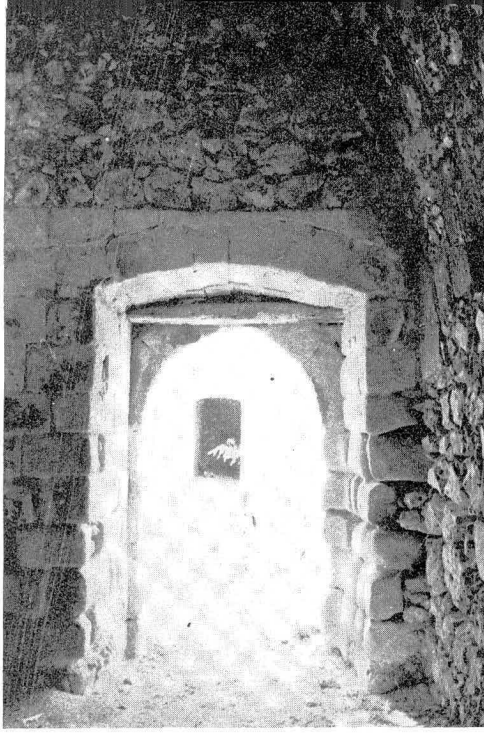
Res. 29 *Merdivenlere götüren dehliz (doğu cephesi)*
Passageway leading to the stairs

Res. 30 *Ayazlığa çıkan merdivenler*
Stairway leading to the upper terrace

Res. 31 *Türbenin doğusundaki hücre kapısının dıştan görünüşü*
Door into the chamber adjoining the mausoleum from the east

Res. 32 Aynı kapının içten görünüşü
Inner view of the same door

Res. 33 Medrese hücrelerinden birinin iç görünüşü
Interior of a madrasa cell

Res. 34 Medrese hücrelerinin örtü konstrüksyonu ve duvar yapısı
Vault construction of the madrasa cells

Res. 35 Ahmet Gazi medresi ve doğusundaki türbeler
View of the madrasa of Ahmet Gazi and of the mausoleums close to it

Res. 36 Kızıl han, ve ön planda Orhan
camii yıkıları
Kızıl Han and the remains of the
Orhan mosque on the foreground

Res. 37 Orhan Camii giriş kapısı
Byzantine door-frame at the entrance
of the Orhan mosque

Res. 38 Orhan camii girişinde
kullanılmış olan, kabartmalı
Bizans devri mimari elemanı
Byzantine architectural ele-
ment used for the decorati-
on of the Orhan mosque

*Res. 39 Kızıl han: Batıdan
görünüş*

Kızıl han: west façade

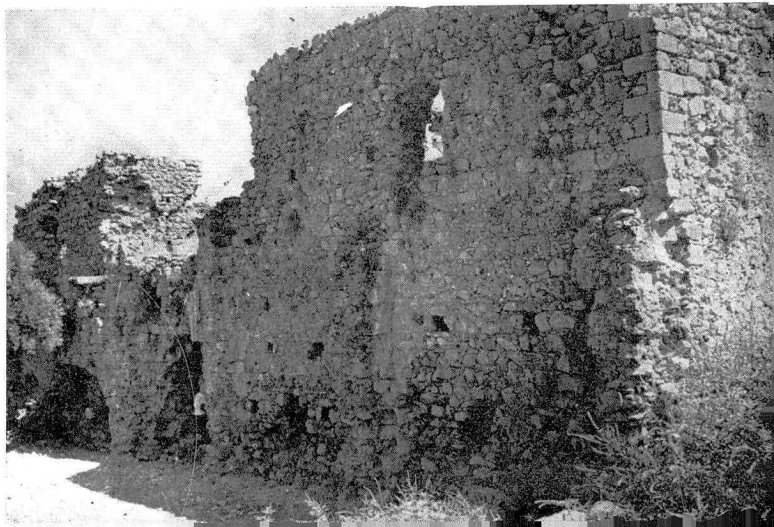
*Res. 40 Kızıl han: kuzeydoğ-
dan görünüş*

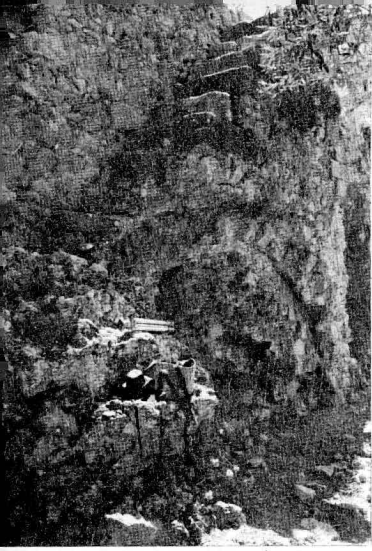
*Kızıl han seen from the
northeast*

*Res. 41 Kızıl han: esas
cephesi*

*Main façade of Kızıl
han*

Res. 42 Kızıl han: üst kata çıkan dış merdiven
Kızıl han: outer stairway leading to the upper storey

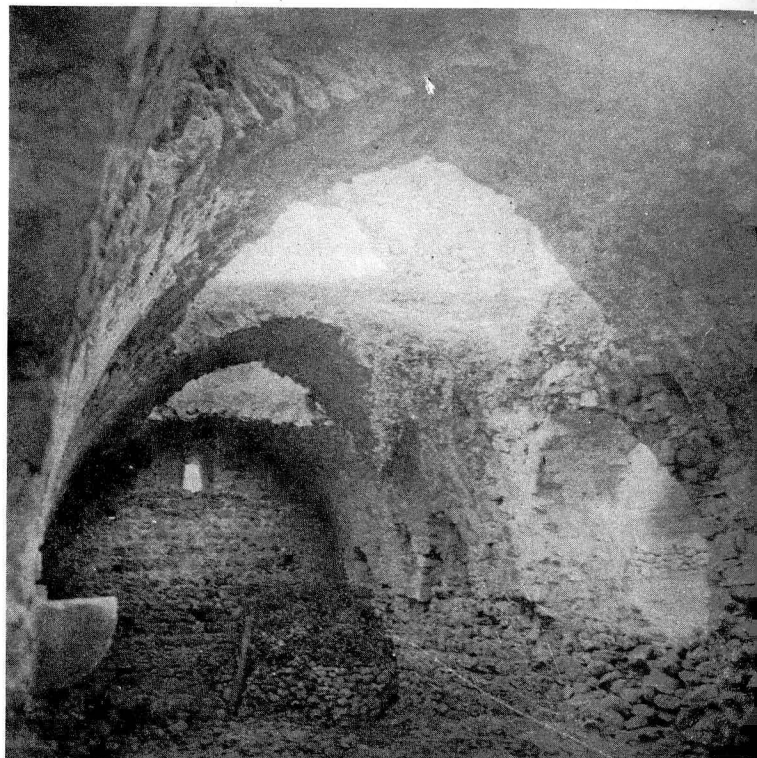

Res. 43 Kızıl han: alt ve üst katların içten görünüşü
Kızıl han: interior view of the ground and the upper floors

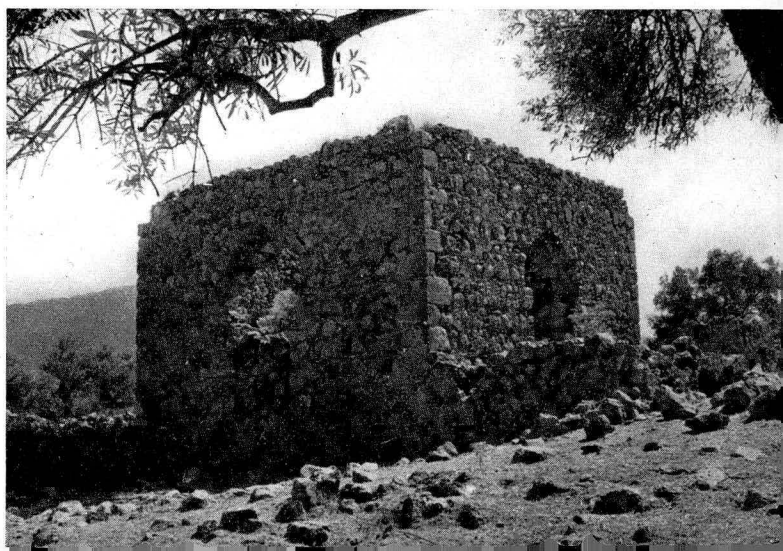

Res. 44 Kızıl han: zemin katta tonoz başlangıcı ve taşıyıcı
kemer yerleri
Kızıl han: vaulting system and traces of supporting arches in the ground floor

*Res. 45 Kızıl han: ze-
min kat*
Kızıl han: ground floor

Res. 46 «A» türbesi
The «A» mausoleum

Resim. 47 «A» türbesinde duvar konstrüksiyonu ve kubbe geçişi
Mausoleum «A»: wall construction and transition zone

Res. 48 «A» ve «B» türbelerinin kuzeyden görünüşü
Mausoleums «A» and «B» seen from the north

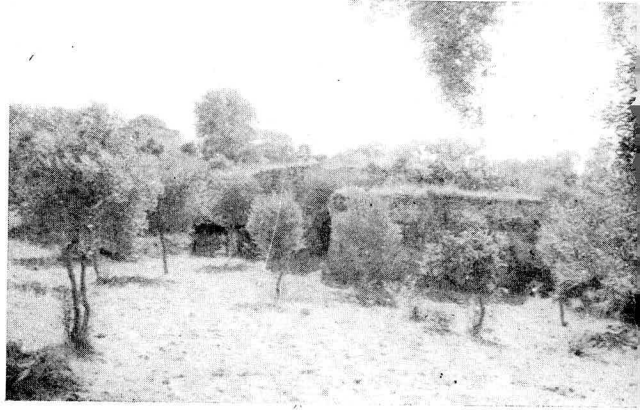

Res. 49 Sığmen mevkiinde Karapaşa hanı ve hamamı
Sığmen location: Karapaşa han and adjoining hamam

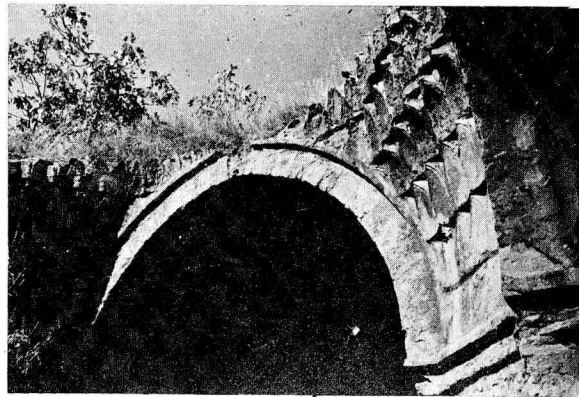
*Res. 50 Karapaşa hanı
Karapaşa han at Sığmen*

Res. 51 Hamam «B»

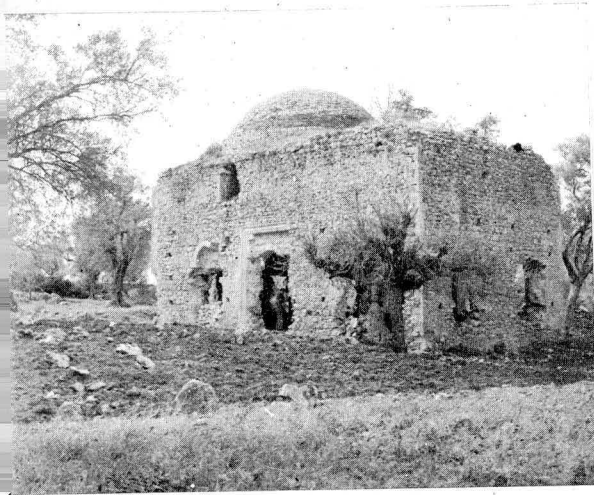

*Res. 52 Hamam «B»: Sıcaklık kısmında
kubbe geçişi detayı
Hamam «B»: detail from the tran-
sition zone in the caldarium*

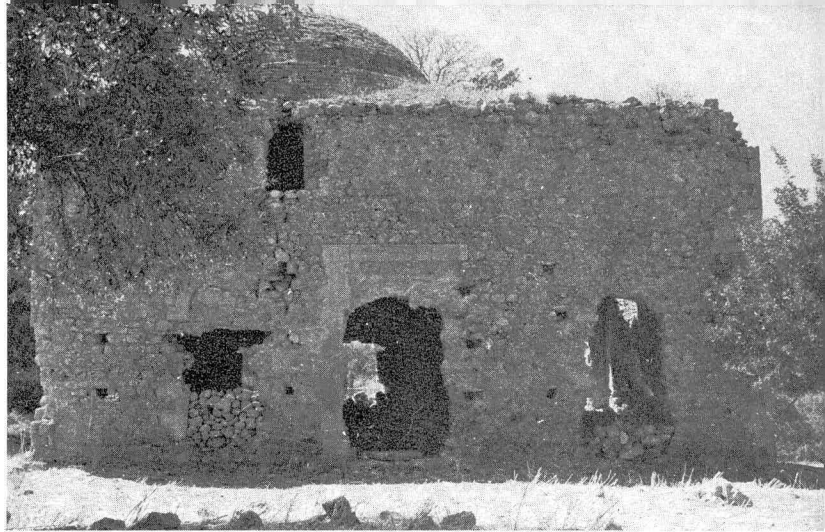
Res. 53 Hamam «B»: Halvet odası kubbe
geçişlerinden
Hamam «B»: transition zone in
one of the bathing cells

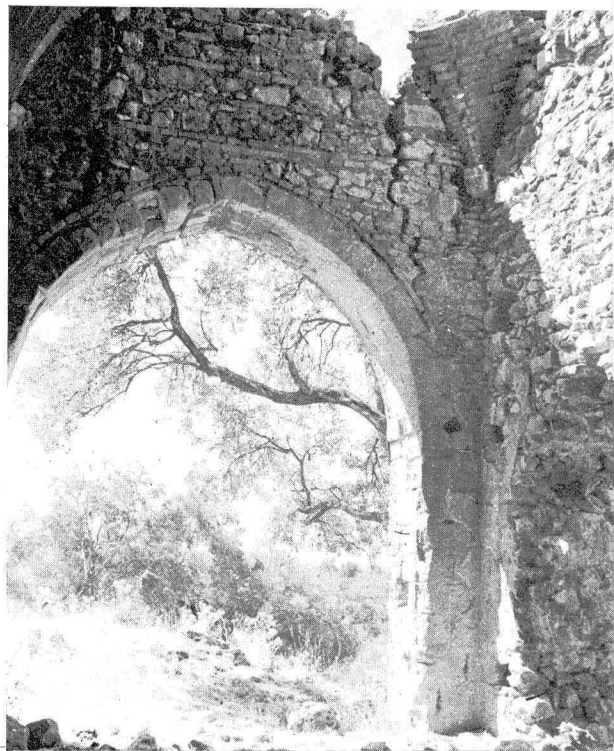
Res. 54 Kepez mevkiinde Yelli Camii: kuzeydoğudan
görünüşü
Yelli mosque at Kepez near Peçin: view from
the northeast

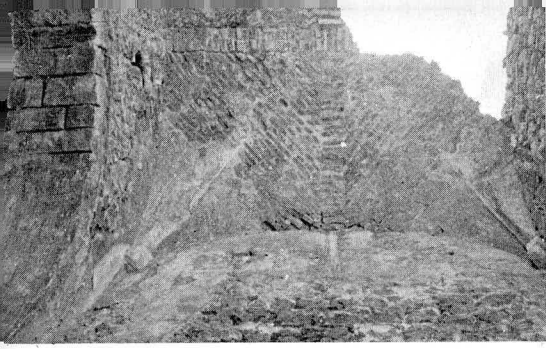
Res. 55 Yelli cami batı cep-
hesi ve son cemaat yeri girişi
Yelli mosque: west façade and
entrance to the forehall

*Resim. 56 Yelli cami
doğu kapısı
Eastrn entrance of the
Yelli mosque*

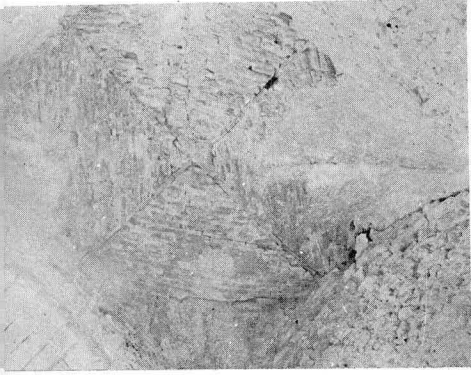

*Res. 57 Yelli camii: son cemaat yerine
giriş
Yelli mosque: arched entrance
of the forehall*

*Res. 58 ve 59 Yelli cami: son cemaat yeri
tonozları*

*Yelli mosque: vaulting system of
the forehall*

*Res. 60 Yelli cami: ibadet kısmının içten görünüşü
Yelli mosque: interior view of the sanctuary*

*Res. 61 Yelli cami,
kubbe geiř alanı
Yelli mosque: tran-
sition zone in the
sanctuary*

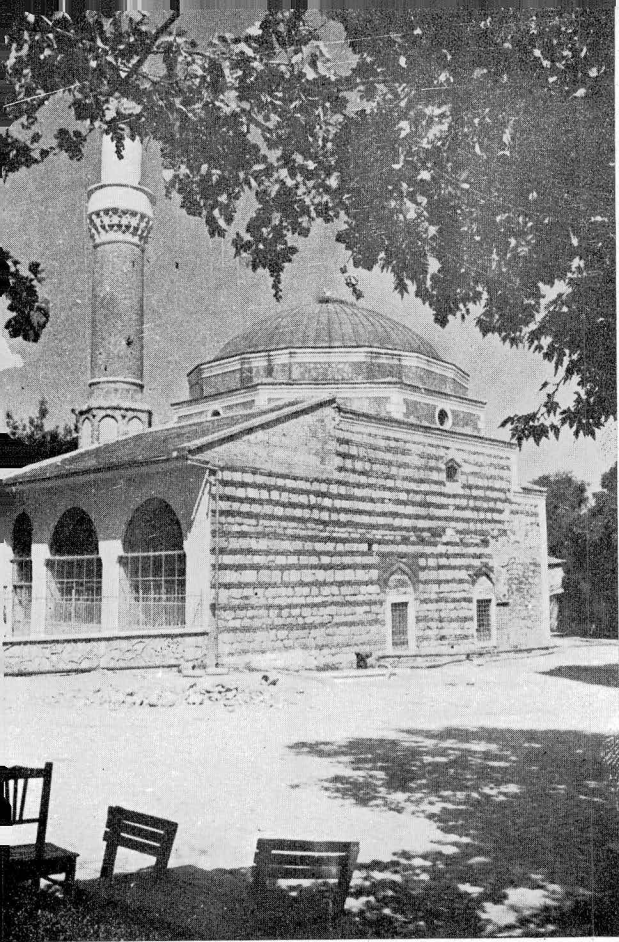

*Res. 62 Kepez medresesi kalıntıları
Ruins of the madrasa at Kepez*

*Res. 63 Kepez medresesi: avludan batıdaki
giriş kısmına bakış
The madrasa at Kepez: view of the
entrance from courtyard*

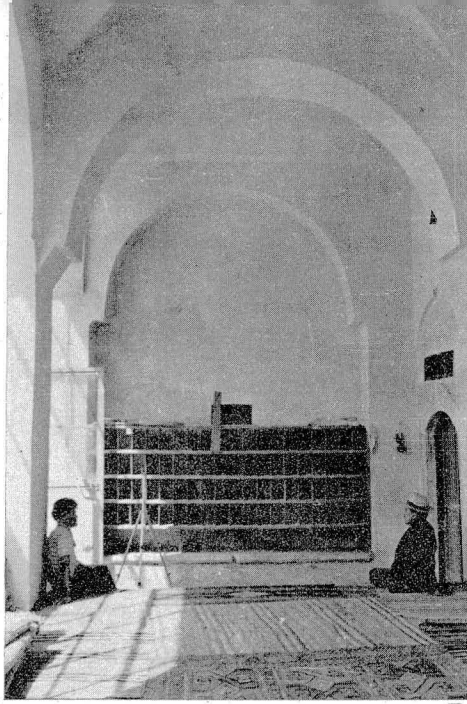

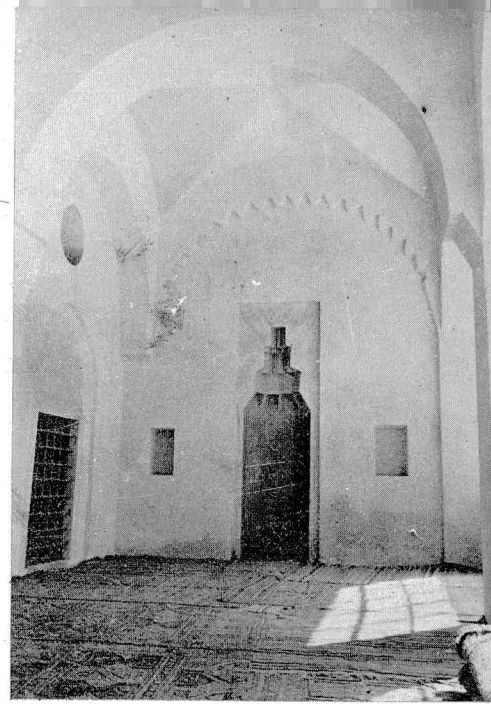
Res. 64 Turgut (Leyne) de İlyas bey
camiinin kiblede görünüŧü
Turgut (formerly Leyne):
The Ilyas bey mosque as seen
from the south

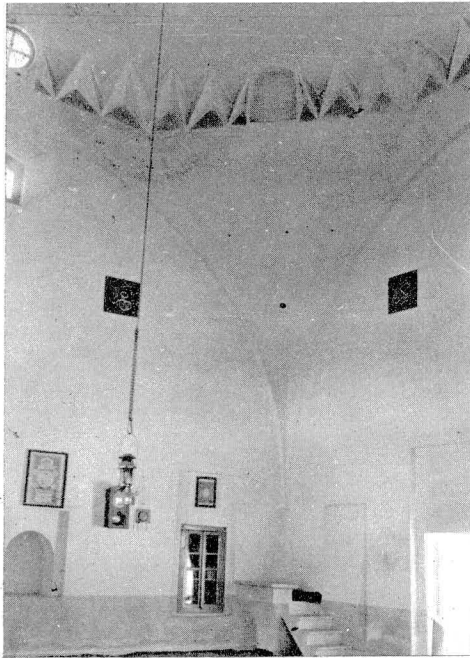
Res. 65 Turgut: İlyas bey ca-
mii onarım kitabesi (tarihsiz)
Turgut: undated repair inscrip-
tion over the entrance door of
Ilyas bey mosque

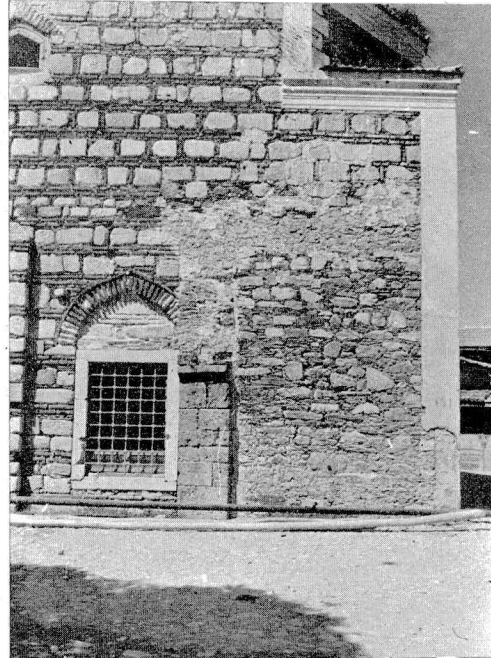
Res. 66 Turgut, İlyas bey camii: son cemaat yerinde giriş bölümü
Turgut, İlyas bey mosque: entranceway to the sanctuary

Res. 67 Turgut: İlyas bey camii, son cemaat yeri mihrabı
Turgut, İlyas bey mosque: Mihrab in forehall

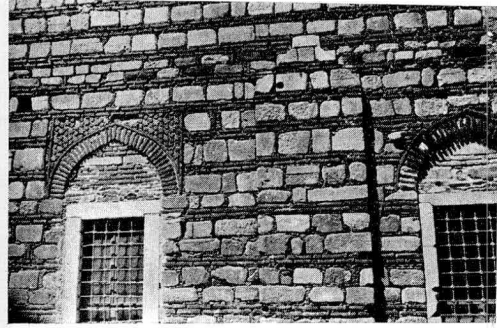
Res. 68 Turgut, İlyas bey camii: İbadet kısmında kubbe geçiş sistemi ve kible duvarındaki örülmüş kapı
Turgut, İlyas bey mosque: transition zone of the sanctuary dome, and walled door of the mihrab

Res. 69 Turgut, İlyas bey camii: Güney duvarında, sonradan örülmüş olan geçit yeri
Turgut, İlyas bey mosque: walled opening in the kibliah wall

Res. 70 Turgut: İlyas bey camii minaresi ve
kuzey duvarı inşaat özellikleri
Turgut, İlyas bey mosque: minaret
and construction of the north wall

Res. 71 Turgut İlyas bey cami: güney cephesi
inşaat ve tezyinat özellikleri
Turgut, İlyas bey mosque: protruding
mihrab niche, terracotta decoration
and particular construction of the
south façade

Res. 72 Peçin'de yaygın olan duvar dokusu
Wall construction characterizing The
buildings at Peçin